

Čielggadeapmi
geassemánnu 2008

Hástalusat duoji gelbbolašvuodas, oahpahusas ja ovdánahttimis

Doaibmaaddi: Sámediggi
Prošeaktajođiheaddji: Lone Synnøve Hegg
Prosjekt bargit: Jan Aslaksen
ja Ole-Magne Kleven

Sisdoallu

1	<u>ÁLGU</u>	3
1.1	DUOGÁŠ	3
1.2	VUOHKI JA ČILGEHUS.....	3
2	<u>FÁGAOAHPAHUS</u>	5
2.1	BESTEN.....	6
2.1.1	SAMIJ ÁHPADUSGUOVDÁSI/ SAMERNAS UTBILDNINGSCENTRUM	7
2.1.2	DUODJEOAHPAHALLIT	9
2.1.2.1	Oahpahalliortnega organiseren.....	11
2.1.2.2	Oahpahalli, oahppofitnodat ja besten	14
3	<u>NEAVVUN JA VEAHKKI DUOJÁRIIDDA</u>	16
3.1	DUODJEINSTITUHTTA OVDÁNAHTTIN- JA GELBBOLAŠVUOĐAGUOVDDÁŽIN.....	16
3.1.1	VUOĐDUDUS DUODJEINSTITUHTTA	16
3.1.1.1	Informánttaid oainnut oamasteami birra	18
3.1.1.2	Mihtuidjuksan	19
3.1.2	DUODJEINSTITUHTTA ORGANISEREMA ÁRVVOŠTALLAN	22
3.2	NEAVVUN JA DUODJEBÁJIT	23
3.2.1.1	Ovdalis guorahallamat ja čielggadeamit	25
3.2.1.2	Golut, dálá dilli ja rávvagat.....	27
4	<u>LASSI- JA JOATKKAOAHPPU DUOJIS</u>	31
4.1	SÁMI ALLASKUVLA.....	31
4.2	EARÁ KURSAFÁLALDAGAT, FIERPMÁDAGAT JA DEAIVVADANBÁIKKIT	34
5	<u>ČOAHKKÁIGEASSU JA RÁVVAGIID ČOAHKKÁIGEASSU</u>	35
6	<u>REFERÁNSALISTU</u>	37

1 Álgu

1.1 Duogáš

Čielggadeapmi lea dahkkon Sámedikki diŋgojumi vuodul. Gilvvu maŋŋil juolluduvvui bargu Finnut Consult AS:i 8. vahkus 2008: s. Prošeaktabargit ledje Lone Hegg, Jan Aslaksen ja Ole-Magne Kleven. Diŋgojumi duogáš lea Sámedikki mearrádus áššis 12/05 *Ealáhusšiehtadusa ásaheapmi*:

” Juolludeapmi Duodjeinstituhtii ii leat mielde duodjeorganisašuvnnaid ealáhusšiehtadusas. Dievasčoahkkin bivdá ahte álggahuvvo bargu ollislaččat guorahallat duoji gelbbolašvuoda- ja oahpahushástalusaid.”

Čielggadeami mandáhta lea čielggadit duoji gelbbolašvuoda- ja oahpahushástalusaid. Čielggadeami fáldatbovdejumis daddjo čielggadeami birra ná:

”Čielggadeapmi galgá čalmmustahttit erenomážit mo ovddidanbargu duojs sáhtta lasihit barggaheami ja dietnasa duojs. Go Duodjeinstituhtta (DI) galgá leat ovddidanguovddáš duojs lea lunddolaš guorahallat DI ovddasvástádusa dán barggus ja leago DI:s rivttes organisašuvdnamálle dán ektui. Mandáhtas lea maid čielggadit duoji fágaoahpahusa ja lassi- ja joatkkaoahpu.”

Nugo Sámediggi diŋgui lea čielggadeapmi juhkkuojuvvon čuovvovaš golmma oassái:

1. Fágaoahpahus
2. Bagadallan ja veahkki duojáriidda
3. Lassi- ja joatkkaoahppu duojs

1.2 Vuohki ja čilgehus

Dieđuid leat čohkken jearahallamiid, dokumeantaanalysaid ja gáldoroggamiid bokte. Jearahallamat leat oassin kvalitatii vva dutkanvuogis, mainna vugiin juksat lahkavuoda informánttaide. Mii leat jearahallamiid bokte oahpásmuvvan duodjái fágan mii lea čadnon kultuvrii, identitehtii, fidnorámisvuhtii ja dovdduide. Informánttat leat juogadan minguin vásáhusaideaset, máhtuset, jurdagiiddiset ja árvalusaideaset mo viidáseabbot joatkit dás. Dát čilgehus lea buorre muddui huksejuvvon informánttaid stuorra beroštumi ja buorredáhtolašvuoda ala. Finnut Consult AS lea jearahallan 33 olbmo. Jearahallamat leat leamaš guovddášis dieđuid čohkkema oktavuodas, ja sitahtat leat guovddášoasit ráportta duodaštusain. Jearahallamiid oktavuodas leat guktii fitnan mátkkis: oktii Guovdageainnus ja Kárášjogas, ja oktii Unjárggas ja Deanus. Loahpa jearahallamiin leat čadahan Čáhcesullos, peršovnnalaš čoahkkimiin ja telefonna ja e-poastta bokte. Jearahallanbagadusa heiveheimmet daidda iešguđet aktøraide. Muhtun informánttaide lei áigejuovdil guoskkahit buot osiid čielggadeamis, ja earáide fas dušše osiid.

”Duodji lea iešgudeŋlágán giehtaduoji, dáiddaduoji, muorra-/čoarveduoji ja smávvaindustriija oktasaš namahus. Ollu sámiide lea duodji eallinláhkin. Duodji lea vuosttažettiin leamaš ráhkadit veahkkeneavvuid ja biktasiid iežas atnui, muhto maddái čábbodaga ja čijadeami dihte ja gávpe-/lonuhusgálvvuid ráhkadeapmi. Duodji govvida sámi eallinvuogi ja kultuvrralaš árbevieruid.”¹

”Duodji eallá olbmuid gaskkas ja lea huksejuvvon báikkálaš máhtu ala”. (Maja Dunfjeld. Doavttirgráda duojs)

¹ Čilgehus vižžon www.duodji.info mat leat Duodjeinstituhta neahttasiiddut.

2 Fágaoahpahus

Joatkkaoahppu duojis lea guokte jagi joatkkaskuvllas ja guokte jagi oahpahallin fitnodagas. Oahpahus skuvllas álgá jagiin jo1² design ja giehtaduodji. Joatkkaskuvllat Finnmárkkus mat fáallet design ja duoji leat Álaheadju, Hámmarfeasta, Leavdnja, Girkonjárga ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla (SJSBS).

Dát skovvi čájeha vuoddoohcciid logu jo1 design ja duodjái Finnmárkkus (ovdal Máhttoloktema: VK hábmen) mañimuš jagiid³:

	1998/1999	2003/2004	2007/2008	2008/2009
	VK hábmen	VK hábmen	JO1 HD	JO1 HD
Girkonjárga	15	19	15	15
Leavdnja	26	16	13	13
Hámmarfeasta	15	15	12	12
Áltá	15	16	15	15
Guovdageaidnu	12	12	12	12
Oktiibuot	83	78	67	67

Mañnil jo1 fertejit oahppit välljet suorggi jo2:s. Skuvlajagi 2008 – 2009 sáhttet välljet dáid surggiid gaskkas: aktivitevra, mánáid- ja nuoraidbargofágat, lieddehervejeaddji, bissodahkki, fanashuksejeaddjifága, design ja gollerávdegiehtaduodji, design ja tekstiila, design ja muorabargi, vuoktačuohppi, DGT – bálvalanfágat, industriijastohpogálvobuvttadeapmi, sisbiras ja čájáhusdesign, pianojietnaheiveheapmi ja pianoteknihkka, diibmo- ja instrumeantadahkki ja design ja duodji. Mánja dain jo2-fálaldagain leat eará fylkkain go Finnmárkkus ja vihtta dain fálaldagain, oktan design ja dujiin, leat riikkasuorggit. Dat mearkkaša ahte oahppit olles riikkas besset ohat, ja buohkat leat seamma dásis sisaváldimis.⁴

Joatkkaoahpu almmolaš ohcanportála www.vilbli.no čájeha ahte skuvlajagi 2008/2009 lea riikkaviidosas fálaldat jo2 duodji ja designas sihke Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus⁵ ja Gråangke joatkkaskuvllas⁶ Gråangkes Davvi-Trøndelágas. Mañnil jo2 sáhtat šaddat oahpahallin duodjefágas dahje sáhtat välljet hukset dan ala oazžun dihtii oppalaš studerengelbbolašvuoda. Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvlla neahttasiidduin mitaluvvo ná skuvlla birra:

”Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla (SJSBS) lea Guovdageainnus, riikka stuorimus suohkanis ja guovddázis Sámis. Dáppe eallá sámi giella ja kultuvra, ja goappašagat leat mávssolaččat skuvlla oahpahusas ja lagasberrasis. Dien geažil leatge skuvllas erenoamáš fágafálaldagat lassin daidda mat gávdnojit eará skuvllain. Guokte fálaldaga, boazodoallu ja duodji, leat riikkalinnját. Sámi temát leat maiddái mávssolaččat eará fágafálaldagain. SJSBS lea stáda joatkkaskuvla, njuolga direktoráhta vuollásažžan iige fylkagieldda. Danne leage sámi joatkkaskuvllain sierra stivra.”

² Mañnil Máhttolokten reformma lea namahus joatkkaskuvlla vuosttas jagis jo1, nuppi jahki lea jo2, ja jo3 mitala ahte lea goalmát jagi skuvllas dahje oahpahusas fitnodagas.

³ Logut Finnmárkku fylkagielddas sisaváldinjodiheadjjs.

⁴ Referánsa: www.vilbli.no

⁵ www.samisk.vgs.no

⁶ www.grong.vgs.no

Finnmárkku fylkagieldda sisaváldinkántuvra hálldaša sisaváldima design ja duodjái Guovdageainnus. Sii leat addán čuovvovaš dieđuid sisaváldima birra duodjái:

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
vuodđoohccit	7	3	0	7
oahppit	6 (4 ceavzán)	3 (2 ceavzán)	0	-

Oaidnit tabeallas ahte leat unnán ohccit ja unnán oahppit geat duodaid čadahit skuvlaoahpu duojis. Dán skuvlajahkáii ii lean oktage ohcci *design ja duodjái*. Skuvlajahkáii 2008/2009 leat 7 ohcci Finnmarkku fylkagieldda sisaváldima bokte. Gråangke joatkkaskuvlla ossodatjodiheaddji dieđuid mielde leat guokte vuoddoohccit maiddáii doppe ja sisaváldima čadaha Davvi-Trøndelága fylkagieldda. Beassá de oaidnit gallis daiguin álget, gallis čadahit ja gallis fas álget oahpahallin. Gråangke joatkkaskuvlla lea fállan jo2 DESign ja duoji juohke jagi, muhto mánga jagi eai leat leamaš ohccit, Davvi-Trøndelága fylkagieldda dieđuid mielde.

2.1 Besten

Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvllas (SJSBS) imaštallet dan heajos bestema nuppi jahkáii duojis. Máhttoloktema olis leat mánga fága jávkan nuppi jagi fállaldahkan mañnil go oahppit leat vázzán jo1 design ja duoji, juoga mii SJSBS oaiivila mielde galggašii lasihit bestema design ja duodjái.

Finnmarkku fylkagieldda sisaváldinkántuvra duodašta ahte jo1 design ja giehtaduoji oahppiin eai leat seamma olu fállaldagat go ovdal jo2:s. Sisaváldinjodiheaddji cealká ná dili birra: ”*Mu bargoustibat maid headástuvvet ja imaštallet maid ipmašiid galgat dahkat buot dáid jo1 DG nieiddaiguin mañnil Máhttoloktema*”. Sisaváldinkántuvrra logut čájehit ahte oahppiid gaskkas geat álge design ja giehtaduoji 2006/2007:s Finnmarkkus ledje dušše 37 % geat jotke jo2 design ja giehtaduojis. Dáid gaskkas ii lean nappo dalle oktage gii válljii design ja duoji.

Fylkadásis lea bestenvuoddu jo1:s jo2:i design ja duojis, muhto nugo oaidnit loguin leat hui moattis geat válljejit dán suorggi. Leavnnja joatkkaskuvllas lea jo1 design ja giehtaduoji, lea sámi hálldašangielddas ja lea Finnmarkku oktavuodas viehka lahka Guovdageainnu. Almmatge sáhtta muhtin oahpaheaddji mitalit ahte oahppit eai dáhto vázzit design ja duoji Guovdageainnus. Oahpaheaddji dadjá ahte son muitá dušše ovttá gii dáid mañimuš jagiid lea dáhtton Guovdageidnui. Son oaiivvilda ahte sis gain leat čanastumit boazodollui dattege leat eambbo miedamannasat skuvllii Guovdageidnui. Oahpaheaddji dadjá vel dan ahte oahppit Finnmarkkus bohtet smávva servodagain, ja jus fárrejit, de ohcet sii suorát birrasiid. Son oaiivvilda ahte unnán besten jo2 design ja duodjái bohtá das gos suorgi fállajuvvo. Birastahti servodagas ii leat rivttes fállaldat maid oahppit dáhttot friijaáiggis.

Oahpaheaddji geassá maid ovdan ahte vuoddoskuvllat oppalaččat eai vuorut duoji ja giehtaduoji. Dát lea ruđa duohken, vaikko olu oahppit dáhtošedje duddjot, oaiivvilda son. Son oaiivvilda ahte duoji fertešii vuoruhit eanet Finnmarkku vuoddoskuvllain, vai oahppit besset geahččaladdat: ”*Servodat dadjá ahte it sáhte šaddat sárgun. Ii leat áddejupmi duoji mearkkašupmái dál. Váhnemat ja neavvut eai rávve nuoraid dán suorggi váldit. Dán gehččet heajut fágan.*”

Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvllas muitala jođiheadđji Gunn Vigdis Oreholtet ahte olu oahppit ohcet Ruttii Johkamohkkái duodjeohppui. ”*Doppe ii leat teoriija. Oahppiin galget leat májga oktasašfága fidnosuorggis Norggas. Skuvllas Johkamohkis ožžot sámi giela, kultuvrra ja duoji. Oahppit navdet ahte Guovdageainnus oahpahit dušše duoji mii gullá Guovdageidnui. Menddo olu teoriija fitnosuorggis baldá ollugiid.*”

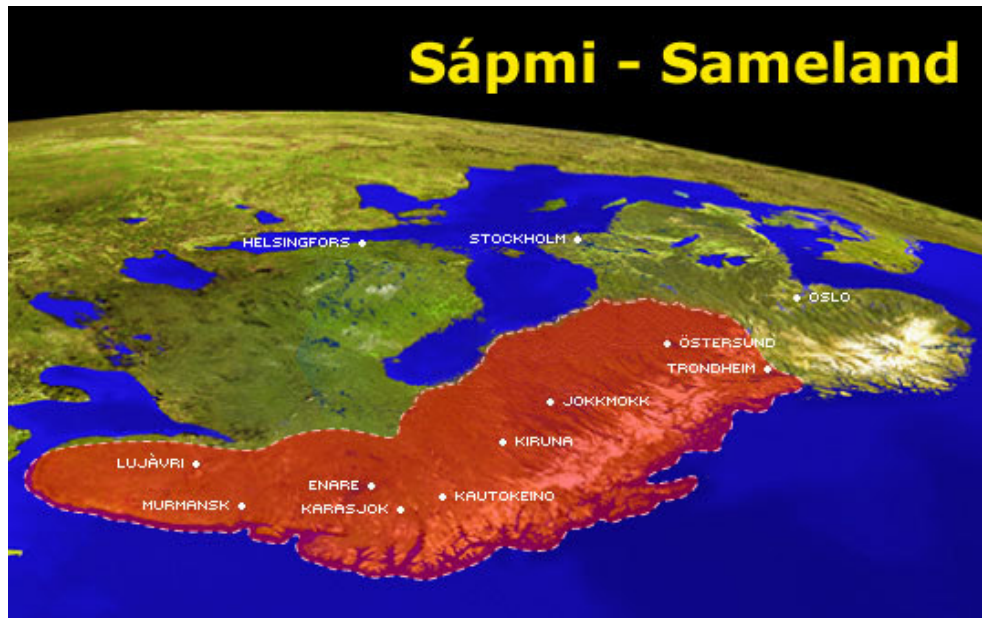
Bagadalli⁷ muhtin norgga oahppofitnodagas duojis maid muitala skuvlla birra Johkamohkis:

”*Mánngas Finnmárkkus váldet vuostá saji Johkamohkis. Ovdal gohčoduvvui álbmotallaskuvlan, muhto dál lea dat Samij Áhpadusguovdásj/Samernas utbildningscentrum. Duodji lea stuorra oahpahus. Mu oahppi lea oahppan olu doppe. Muhtimat dadjet ahte Johkamohkis lea alit dássi go Guovdageainnus. Johkamohkis oahpahit sihke julevsámegillii, davvisámegillii ja lullisámegillii. Sis leat golbma iešguđet eari. Leat unnán sajít ja garra gilvu sajiid alde. Sii eai sáhte váldit buohkaid sisa geat ohcet. Dás ferte geahččat dan vuogádaga – manne eai leat oahppit Guovdageainnus ja unnán sajít Johkamohkis? Dás ferte ovttas bargat riikarájaid rastá. Besten sáhtta šaddat buoret – sisdoallu, vuogádat dahje juoga ferte leat boastut Guovdageainnus. Guovdageainnus berrejit várra oahpahit lulli- ja julevsámegillii vai nagodit bestet. Makkár friijaáigefálaldagat leat ovdamearkka dihtii Guovdageainnus? Johkamohki lea eanet guovddážiis Sámis.*”

2.1.1 Samij Áhpadusguovdásj/ Samernas Utbildningscentrum

Go olu informánttat leat geassán ovdan duodjeoahpahusa Johkamohkis, leat mii geahčadan lagabui Samij Áhpadusguovdásja. Skuvla ovdanbuktojuvvo neahttasiidduin <http://www.samernas.se/> skuvlan ollesolbmuide. *Duodji - Sameslöjdlinje* birra čuožžu: ”Jus beroštát duojis, vällje de duodji – sameslöjdlinje gos sáhtát vázzit 1 – 2 jagi, vällje jogo muora/čoarvvi dahje náhki/liinni. Skuvla lea organiserejuvvon vuodđudussan maid Sámiid Riikkasearvi, Same Ätnam ja Johkamohki gielda vuodđudedje”.

⁷ Sus geas lea ovddasvástádus geavatraš oahpahasas oahppofitnodaga oahpahussii gohčoduvvo bagadallin.

Sadjásaš rektor Samij Áhpadusguovdásjis, Henrik Michael Kuhmunen, čállá e-poasttastis čielggadeami oktavuodas 28. b. cuoŋománu 2008, ahte skuvllas leat dadjat jo juohke jagi norggabeali oahppit. Go guoská beroštupmái skuvlii dadjá son dán:

”Mis leat muhtun jagiid eanet ohccit go sáhttit sisaváldit, muhto aiddo dán jagi leat váldán sisa buot ohcciid geat leat ohcan deike. Mii leat fállan buori duodjeoahpahusa badjel 30 jagi ja leat ilus go mis leat norggabeali oahppit. Mun in oainne dan váttisin, baicce ahte oahppit geat leat geargan joatkkaskuvllas hálidit vásihit eará birra ja boahtit deike Johkamohkkái, vázzit sámi skuvlla ja oahpásmuvvat eará nuoraide Sámis.”

Rektora mielde leat eanaš norggabeali oahppit geat ohcet Johkamohkkái jo vázzán joatkkaskuvlla. Oahppit fertejitge leat 18 jahkásaččat go álget. Skuvllat Guovdageainnus ja Johkamohkis eai leat nappo dalle njuolga gilvaleddjit. Mii guoská teorijii skuvllas Johkamohkis, muitala son ahte teorija dán oktavuodas lea ahte oahppit lohket sámegeala ja sámi historjjá. Dieđuin mat leat Johkamohki skuvlla neahttasiidduin, aidnit ahte duodjesuorgi ii atte Ruotas fidnogelbbolašvuoda. Almmatge lea vejolaš váldit ”gymnásaoahpu”, mii lea ovttasbargu gaskal Johkamohki giełdda gymnasieskuvlla (Boken skuvlla) ja Samij Áhpadusguovdásja. ”Beasat lohkat sámegeala, boazodoalu, kultuvrra, duoji jna.” ”Dasa lassin gullá vahkkosaš oahppu/jahki nuppi riikkas Sámis boazodoallokurssa davviriekkalaš oktasaš boazodoalloprošeavtta ”SIJD” rámmaid siskkobalde maid EU Sápmi Interreg maid ruhtada.”

Eará vejolašvuoha fágaoahpahas oahpahaslága mielde lea álgit njuolga oahpahallin. Dát lea dalle njealle jagi guhkes doaibma, ja oahpahalli ferte váldit fidnoteorija ja oktasašfágaid lassin. Jus dus lea guoskevaš bargohárjehallan dahje teorija ovdalis sáhtta dán geassit eret njealljeagáš oahpahalliáiggis. Máttá-Trøndelágas lea oahpahalli geas lea oahppu Samij Áhpadusguovdásjis váldon oahpahallin. Joatkkaoahpahas fágasuorggi ráđdeaddi Máttá-Trøndelága fylkkagiełddas muitala ahte oahppu Samij Áhpadusguovdásjis addá vejolašvuoda geassit eret 12 mánu oahpahalliáiggis. Dát mearkaša ahte dalle báhcet vel 36 mánu

njealle jagi oahpahalliáiggis. Oahppiin geain lea oahppu Samij Áhpadusguovdásjis fertejit lassin háhkat dárbbášlaš kurssaid fidnoteorijas ja oktasašfágain. Jus sis ovddežis leat oktasašfágat, ovdamearkka dihtii oahppospesialiserensurggiin joatkkaskuvllas, gessojuvvo vel eanet áigi oahpahalliáiggis.

Varraseamos ođas Samij Áhpadusguovdásjis lea ahte stivra lea mearridan ahte skuvllas galgá leat allaskuvlaoahppu duojsis ja sámegielas – Sámi Duodji ja dáiddaallaskuvla. Dát almmuhuvvui preassadieđáhusas 4. b. guovvamánus 2008.

2.1.2 Duodjeoahpahallit

Duodjeealáhusdoalliin lea vejolašvuohta registrerejuvvot duodjeregistarii. Dán vuoddu lea Duodjeealáhusa váldošiehtadus dahkkon gaskal Sámedikki ja duodjeorganisašuvnnaid Duojáriid ealáhussearvi ja Riikkasearvi Sámiid Duodji. 2006:s ja 2007:s šadde ovttaoaivili jahkásaš duodjeealáhusšiehtadusa ektui. Maiddái 2008:s leat šiehtadallamat. Ealáhusdoallit geat leat registrerejuvvon duodjeregistarii sáhttet ocat doaimmadoarjaga. Artihkkalis almmuhuvvon Sámedikki neahttasiidduin 2008 doaimmadoarjaga birra, oaidnit ahte lea várrejuvvon 3 000 000 ru doaimmadoarjagiidda 2008:s. Eaktun oazžut doaimmadoarjaga lea ahte duodjefitnodat lea ”organiserejuvvon ovttaoalbmofitnodahkan” (Kuhmunen 17.01.2008⁸). Go duodjefitnodagat leat organiserejuvvon ovttaoalbmofitnodahkan muitala dat fitnodaga sturrodaga ja fitnodagaid háhkamiid sturrodaga birra. Dát lea fitnodatmálla gos okta olmmoš lea eaiggát. ”Doai fitnodagain leahppi oktan!” (www.bedin.no). Duodjefitnodagat leat unnit, háhkamat leat ráddjejuvvon ja leat dábálaččat okta dahje moadde bargi.

Jearahallamis oaččuimet duodaštuvvot ahte priváhta eallin ja bargu dávjá leat latnjalassii fitnodagain. Dát guoská maid dáid fitnodagaide main leat oahpahallit. Okta bagadalli muitalii dan birra go lea oahpahallifitnodat:

”In hálit leat oahpahallifitnodahkan eanet gerddiid šat. Mii leat leamaš mu unna gievkkanaččas. Lean geigen ohcamuša beassat ordnet báji biilavistái, muhto ohcanproseassa lei nu vuđolaš ahte dat ii mannan. Bábirmillu šattai menddo váttisin. Fertejin juoidá lohpidit mánggaid jagiid ovddasguvlui, ja dathan lea váttis einnostit dán fága oahpahalliid sávaldagaid. Dál lean ieš lonen báhkkus ruđaid beasan ordnet báji. Fertet váldit veahážiid mielde, muhto dat ádjána. Mus eai leat makkárge dáhkádusat. Mus lea fitnodat, oahpahalli duodjebádjij ja bearaš ovttá sajis. Fitnodagain mat váldet oahpahalliid berre leat duodjebádjij. In sáhte joatkkit oahpahallifitnodahkan. Lea menddo váttis.”

Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvrra⁹ dieđuid mielde leat dál njeallje duodjeoahpahalli. Boazodoalus leat fas 28 joatki oahpahallišiehtadusa. 2006:s ledje ámmátduojáriin geat serve SEG guorahallamii, 138 142 ru gaskamearálaš gávpesisabohtun (SEG 2007:8).¹⁰ Dát duodašta maid čadahuvvon jearahallamatge čájehit, nammalassii ahte duodjeoahpahallifitnodagain ii leat alldiset vejolašvuohta bálkáhít oahpahalliid, ja ahte oahpahallit nu leatge sorjevaččat bálkádoarjagiin.

⁸ www.samediggi.no

⁹ Oahpahuskántuvra hálddaša oahpahalliidoahpahusa oahppofitnodagaid ovddas.

¹⁰ SEG geassemánus 2007, Länsman ja Pedersen: *Duodjeealáhusa ruđalaš dilli*. Dán guorahallamis mii guoská jahkái 2006, leat 30 fitnodaga 49 duodjeregistarii registrerejuvvon fitnodagas oassálastán.

Boazodoallooahpahalliin lea bistevaš ja čielga juolludanortnet. Boazodoallohállddáhus bearráigeahččá ahte oahpahuskántuvra oažžu guokte doarjaga jahkái, skábmanánu ja geassemánus. Oahpahuskántuvra omarda viidáseabbut ahte boazodoallooahpahallit ožžot bálkkáset, ja raporterejit Boazodoallohálldáhussii oktii jagis. Duojsis leat oahpahalliid doarjagat leamaš prošeaktaorganiserejuvvon 2004 rájes. Prošeakta maid Sámediggi lei ollásit ruhtadan, galggai leat guovtti jagi badjel, ja galggai loahpahuvvot 2006 loahpas. Oahpahuskántuvra lea ferten Sámediggái raporteret prošeavtta birra njealle gearde jahkái. Dán oaivvilda oahpahuskántuvra lea leamaš dárbbasmeahttun resursageavaheapmi go dábálaččat leat šiehtadusain unnán rievdadusat ovtta áigodagas.

Oahpahuskántuvra muitala viidáseabbot ahte go prošeaktadoarjja duodjeoahpahalliide álggahuvvui 2004:s, de lei lávdegoddi mii omardii ahte 10 oahpahallái fállujuvvui bálkádoarjja. Guokte oahpahalli leat álgima rájes heaitán go boastut välljiiga, viidas leat čadahan ja sis lea fágareive. Golmmas leat ain oahpahallit. Dát gávccis ledje okta gánda ja čieža nieidda. Eanaš oahpahallit leat Finnmárkkus eret, muhto okta lea lullisámi guovllus eret. Ollu duodjeoahpahalliin váillui oassi fidnoteoriijas. Go duodjeoahpahalliin geain ii leat dát teoriija, vuolláičállo šiehtadus, sáhtá šiehtadus bistit gitta 4 jagi rádjai ja nu dahkkuige eanaš duodjeoahpahalliid ektui geat álge prošeaktii. Mánaga oahpahalli ožžo maid virgelobi jahkái vázzin dihtii Duodjesuorggi Johkamohkis.

Oahpahallit leat váldán teoriijakurssa oahpahuskántuvrra ja Duodjeinstituhta ovttasbarggu čađa. Ruđalaš dilli maŋŋil go prošeaktaáigodat nogai 2006:s lea liikká leamaš eahpesihkkar ja eahpečielggas oahpahalliid ektui, dadjet oahpahuskántuvrras. Dál lea almmatge ruhtadeapmi ohcamiid čađa sihkkarastojuvvon 2008 lohppii oahpahalliide geat eai leat geargan. Oahpahuskántuvra lea ferten ohcat Sámedikkis ruđaid dáid oahpahalliide sihke 2007:s ja 2008:s vai besset čadahit. Dát lea bohciidahtán eahpesihkkarvuoda ja buktán heajos nama duodjeoahpahalliortnegii. Okta bagadalli muhtin oahppofitnodagas cealká dán:

”Oahpahalliid doarjagiid ferte čorget. Ii oktage duostta váldit oahpu go ii leat sihkkar oažžugo ruđaid. Olbmot eai duostta dása njuiket. Lea hirbmat heittot. Sii leat jo bilidan bestema ovddas. Mu oahpahalli lea háleštan eará oahpahalliiguin, ja dál gulustuvvo ahte ii leat dan veara leat duodjeoahpahallin. Mu oahpahalli buorre mokta njeiejai dainna eahpesihkkarvuodain mii lea jagis nubbái. Eará oahpahallit, nu go mahkáš huksenfágas, dihtet ahte sii besset gerget, go sii ožžot ruđaid.” (...) ”Seammás lean vásihan ahte oahpahuskántuvra dadjá ahte eai leat ruđat, ja Sámediggi fas dadjá ahte leat ruđat. Dás lea gulahallanváiživuohta. Leat bagadallit ja oahpahallit geat fertejit moivvi dustet. Olbmot hállet juohke guvlui ja olmmoš beanta vuollána.”

Váttisvuodaid eahpesihkkaris juolludanortnegiin leat mánaga instánsa čujuhan: Oahpahuskántuvra, oahpahallifitnodagat, oahpahallit, Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla ja Finnmárkku fylkagieldda oahpahasossodat. Joatkkaskuvllas Guovdageainnus dadjá muhtin jodiheaddji: *”Mu mielas orro leamen ahte boazodoalus leat ruđat ja doarjagat, muhto eai duojsis.”* Finnmárkku fylkagieldda oahpahasossodagas oaivvildit ahte váttisvuodát bestema ektui vulget das go addojuvvojit heajos signálat oahppiide ja birrasii. Fágaoahpahasossodaga ráddeaddi oaivvilda ahte Sámediggi ii leat nagodan hukset bistevaš ortnegiid: *”Doarjja lei berret ain jo leat viđa jagi badjel vai oahpahalliid ektui lea čielggas. Doarjja guovtti jahkái*

lea menddo oanehis áiggi badjel. Dat mii dáhpáhuvvá jk2:s ja oahpahallidilálašvuodain gullet oktii. Measta buot oahpahallit bestejuvvojit jk2:s.”

Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvra muitala ahte 2007:s ledje njeallje ohcci geat dáhtto oahpahallisaji: ”Fertiimet dadjat ahte mii sáhttit gávdnat fitnodagaid, muhto mis eai leat bálkárudat fállat oahpahalliide. De geassádedje buohkat. Leimmet ožžon čielga dieđu heaittihit proševtta.”

Sámediggi lea almmuhan ođđa ruđaid oahpahalliortnegii 2008:s. Almmuheapmi lea Lotnolasealáhhusaid ja sámi mátkkoštusealáhusa árvoháhkkanprográmma siste, maid Sámedikki dievasčoahkkin meannudii áššis 10/08¹¹. 2008 ovddas várrejuvvui 3 375 000 ru lotnolasealáhhusaide ja 1 500 000 ru bagadallivirggiide ja duodjeoahpahalliide. Dán ášši mearrádusas lohkat ahte fitnodagat mat váldet sisa oahpahalliid ortnega vuodul vuoruhuvvojit. Mearrádusas maid oidno ahte 1 000 000 ru lea biddjon *bistevaš duodjeoahpahalliortnegii* sihke 2008:s ja 2009:s. Viđat doaibmabiju čielggadeami vuolde mii lea *bistevaš duodjeoahpahalliortnet* boahtá ovdan ahte lea bušetterejuvvon 1 000 000 ru maiddái 2010:i. Viđat doaibmabiju vuolde lohkat viidaseabbot: ”Sihkkarastin dihtii bestema duodjeealáhussii lea danne dárbbášlaš ásaht bistevaš bálkádoarjjaortnega oahpahalliide”. Ovddasvástideaddjin lea biddjon ”oahppofitnodat dahje vejolaččat oahpahuskántuvra”.

Sámedikki ruđaid duodjeoahpahalliortnegii hálddaša Sámedikki juolludanstivra, ja ruđaid leat dál almmuhan. Almmuheamis mii lei 17.01.2008 Sámedikki neahttasiidduin www.samediggi.no ii boađe ovdan ahte dát galgá leat bistevaš duodjeoahpahalliortnet. Juolludaneavttuin čuožžu earret eará čuovvovaččat: ”Ohcanáigemearit lea 1. b. guovvamánus ja 1. b. čakčamánus 2008. Doaibmabidju galgá álggahuvvot dan bušeahttajagis go doarjja juolluduvvo ja gearggahuvvot manjimus 2 jagi manjil go juolludanreive lea beaiváduvvon”. Dát guovtti jahkái ráddjen čuoldá eret oahpahalliid geain lea dárbu guhkit oahpahallanágái go guokte jagi. Ruđaid bokte mat leat bušetterejuvvon maiddái 2010:i ja Sámedikki lohpadusain ahte galgá leat bistevaš ortnet, lea vejolaš hukset nannosat čielggasvuoda oahpahalliide. Sámediggi lea čielgasit oaivvildan ásaht bistevaš ja čielga ortnega, muhto dát ii oro gaskkustuvvon gullelaš oasseváldiide ja ohcciide.

Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvrra mielas almmuheapmi 2008:s moivehii, ja sii leat eahpesihkkarat geat sáhttet ohcat dáid ruđaid.”*Boares prošeahta ii leat árvoštallon. Almmatge leat álggahan ođđa proševtta. Ja geat sáhttet ohcat dáid? Lea moivvas. Vuosttas áigemearri lea jo mannan ja mii eat leat ohcan. Eai áigemearit heive oahppiidege.”*

2.1.2.1 Oahpahalliortnega organiseren

Čielggadeami bokte dáhttu Sámediggi geahčadit lagabui oahpahalliortnega organiserema, ja vejolašvuodaid organiseret oahpahuskántuvrra mii veadjá biddjot Duodjeinstituhtii. Duodjeoahpahallit leat odne čadnon Boazodoallooahpahuskántuvrii. Dát oahpahuskántuvra ásahuvvui 2. b. guovvamánus 2002. Dán ásaheami duvde doaimmalaš boazodoallit geat hálidedje ovttasbarggu

¹¹ Ášši meannuduvvui Sámedikkis duorastaga 28.02.08.

boazodoallooahpahalliid oahpaheami ektui (njuolggadusat).¹² Cuorománus 2007:s fárrehedje kántuvrra Vuotnabađas Guovdageidnui. 2004 rájes lea boazodoallooahpahuskántuvrras leamaš ovddasvástádus maiddái duodjeoahpahalliin.

Oahpahallit ja fágaoahpahus lea oassi dábálaš joatkkaohpahusfálaldagas. Finnmárku fylkagielddas lea danne ovddasvástádus čuovvolit ja neavvut fitnodagaid, oahpahalliid ja oahppokandidáhtaid Finnmárkkus. Oahpahallis ii leat bággu čálihit iežas oahppošiehtadusa oahpahuskántuvrra bokte, muhto oahpahuskántuvra galgá leat mielde sihkkarastimin oahpahusa beaktilvuoda ja kvalitehta bajimuš ovddasvástádusa bokte ja geažoáiggi čuovvoleami bokte. Maŋŋil go geahčadeimmet iešguđet oahpahuskántuvrraid neahttasiidduid olles riikkas, oinniimet ahte mii eanemusat geardduhuvvui lei ahte oahpahuskántuvrrat ovddidit fága, aktiivvalaččat doaimmahit oahpahalliid čuovvoleami, oktiordnejit miellahttofitnodagaid oahpahusdoaimma, láchet kurssaid, ovttasbarget skuvllaiguin ja eiseválddiiguin ja aktiivvalaččat márkanfievrridit fága. Ovttá oahpahuskántuvrras lea ovddasiiddus ahte ”min váldoulbmil lea leat čanastat gaskal oahpahalliid, min miellahttofitnodagaid ja fylkka oahpahusossodaga.”.

Oahpahuskántuvra ásaheavva dábálaččat go muhtin fitnodagat ovttas háliidit oahpahuskántuvrra mii sáhtta leat oktasaš hálddáhus oahppofitnodagaide. Oahpahuskántuvra hálddaša oahpahusa fitnodagaid ovddas ja lea oahpahalliid bajimuš ovddasvástideaddji. Oahpahuskántuvrra ásaheavva dáhpáhuvvá nappo dalle oahppofitnodagaid álgaga vuodul. Duojsis lea dilli veahá earenomáš, go oahppofitnodagat leat viehka unnán ja unnit. Oahpahuskántuvrra ásaheavva ii berre liikká dáhpáhuvvat almmá oahppofitnodagaid ja ealáhusdoallid oassálastima haga. Ii livčče dábálaš vuogi mielde jus DI šattašii oahpahuskántuvran almmá oahppofitnodagaid oassálastima haga.

Duodji lea dál fága mas lea dárbu oahpahuskántuvrii mii sáhtta ovdanbuktit fága, ovddidit bestema, gelbbolašvuodaloktema ja doaimmahit oahpahalliid ja oahppofitnodagaid čuovvoleami.

Ii čuoččo mihkkege duojsi birra njuolggadusain mat gusket oahpahuskántuvrii mas odne lea ovddasvástádus duojsis. Ii leat makkárga čalmustahttin dahje diehtujuohkin duojsi birra kántuvrra neahttasiidduinge (www.reindriftsopplaering.no). Neahttasiiddu lea dattege buorre diehtujuohkin boazodoallooahpahallsajiid birra, muhto eai makkárga dieđut duodjeoahpahallsajiid birra. Oahpahuskántuvra čilge dán ahte duodji lea álo leamaš prošektan, iige bistevas ortnegin. Sii celket sis leat unnán resurssat duhtadit daid stuorra dárbbuid mat duodjefágas, duodjeoahpahalliin ja duodjeoahppofitnodagain leat. Oahpahuskántuvra cealká čuovvovaččat dili birra:

”Duodji prošektan šaddá nu eahpečielggas. Mii eat sáhte virgádit olbmuid geat galggašedje dáinna bargat go eat dieđe leatgo mis ruđat nuppi jahkái. Jus doarjja livččii bistevas, livččii mis sáhttan leat okta virgi vel. Dán 2008 almmuheami vuodul lea váttis virgádit geange. Giinu livččii várra sáhttan leat 30 % virggis, muhto mo oažžut olbmuid geain lea gelbbolašvuolta diekkár bargui? Mii eat sáhte vuordit ahte oktage cealká eret virggistis 30 % virggi dihtii. Sámediggi ferte mearridit máid sii háliidit. Hirbmat olu buorit áššit leat dál sajis dán oahpahuskántuvrras. Gáibida viehka olu hukset bajás ná buori vuogádaga. Váldá áiggi. Dál lea dát buorre doaimmi kántuvra mas vuogádat lea sajis. Mii ánnas hálddašat

¹²

www.reindriftsopplaering.no

duodjeoahpalliortnega. Dát lea joatkkaohpu siskobealde, ja dása galgá leat gelbbolašvuohta. Ferte leat kántuvra mii áimmahuššá ortnega, nu mo boazodoalus.”

Lassin dasa ahte duodjedoarjja berrešii šaddat bistevaš ja dássedis ortnet, sáhtá smiehttat eará vuogi lágídit oahpalliid ja oahppofitnodagaid čuovvolemii ja fága márkánfievrrideami. Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvrras ja Duodjeinstituhtas leat seamma beroštumit ja mihtut. Duodjeinstituhtta lea vuodđudus man ulbmil lea ovdánahttit duoji giehtaduodjin ja ealáhussan. Sis lea kántuvra ja duodjebádjji Guovdageainnus davvisámi guovllus ja Snoasas lullisámi guovllus.¹³ Duodjeinstituhtas orro leamen nana fágagullelašvuohta duodjái ja neavvungelbbolašvuohta, ja oahpahuskántuvrras fas leat rutiinnat ja gelbbolašvuohta fágaoahpahas. Ovttasbargu dáid gaskkas sáhtá nannet duoji ja fágaoahpahas. Jearahallamat aktøraiguin dorjot dán jurdaga. Duodjeinstituhta direktvra, Inga Hermansen, cealká čuovvovaččat duodjefágaoahpahas birra:

”Mun dieđán ahte sii geat barget boazodoallooahpahuskántuvrras leat čeahpit. Lea almmatge oahpahuskántuvrii váttis čuovvolit buot oahpalliid. Diekko sáhtá Duodjeinstituhtta bargat ovttas oahpahuskántuvrrain. Miihan dál hálidat ásahit neavvuvirggiid miehtá sámi guovllu. Dát neavvut sáhttet čuovvolit oahpalliid. Min neavvut sáhttet leat vuosttas lađas. Mis galget leat neavvut sihke Finnmárkkus, Tromssas, Nordlánddas ja Trøndelágas. Dat boahtá máksit veahá. Dasa ferte dalle bidjat resurssaid. Muhto mii leat posiitiivalaččat dasa ahte váldit stuorat ovddasvástádusa fágaoahpahas, áinnas juogaduvvon ortnega bokte.”

Duodjeinstituhta stivrajođiheaddji, Regnor Solbakk, duodašta dan posiitiivalaš oainnu fágaoahpu ovddasvástádusa váldima ektui: *”Sáhttet áinnas leat nannosat čanastagat gaskal Duodjeinstituhta ja fágaoahpahas”*.

Oahpalliide ja fitnodagaide máddin lea Guovdageidnui, gos oahpahuskántuvra lea, viehka guhkes gaska. Ovttasbargu gaskal oahpahuskántuvrra ja Duodjeinstituhta, gos jo lea neavvuvirgi maiddái máddin, sáhtášii rahpat vejolašvuođaid lagabui čuovvolit oahpalliid máddin. Muhtin bagadalli oahppofitnodagas máddin muitala ahte son lea dovdan iežas hui okto oahpahas oktavuodas:

”Berrešii leat sierra čuovvoleapmi lullisámi guovllus. Giinu gii máhtá fága ferte guovlallit ain. Lean vásihan ahte lea leamaš váttis oažžut vástádusa oahpahuskántuvrras. Dalle lean váldán oktavuoda Finnmárkku fylkkain. Dát fylkagiella ii dieđe maidige duoji birra, muhto lea finadan dáppe. Igo leat Sámedikkis beroštupmi gullat mo dat manná? Sii fertetit nannosit luohttit bagadallái ja fitnodahkii. Mus lea leamaš fiinna dilli – ii oktage leat iskan maid mun lean bargan.”

Ealáhusearvi Duojáríid ealáhusearvi (DES) ii leat posiitiiva dasa ahte oahpahuskántuvra galgá čadnojuvvot DI:i. Organisašuvdna cealká ná: *”Dál leat čielggadeamen DI barggu ja doaimma, ja dasa lea čadnon stuorra eahpesihkkarvuohta, danne ii berre láchit DI:i ođđa bargguid.”* Sii dattetge oaivvildit ahte boazodoallooahpahuskántuvrras ii berre šat leat ovddasvástádus duodjeoahpalliin, muhto ahte dasa berrešii ásahuvvot sierra oahpahuskántuvra.

Čohkkejuvvon dieđut duodaštit ahte mearkkašivččii olu jus livččii oahpahuskántuvra, beroškeahhtá gosa biddjošii. Ráđdeaddi Nils Ole Pettersen geas lea nana

¹³ www.duodji.info Eambo dieđut Duodjeinstituhta birra lea maŋnelis čielggadeamis.

bargohárjáheapmi fágaoahpahusa barggus deattuha oahpahuskántuvrra mearkkašumi: *”Oahpahalliid lea buoremus organiseret oahpahuskántuvrra bokte. Oahpahuskántuvrra ferte oažžut ollislaš ovdasvástádusa oahpahalliid sisaváldimis ja doarjjaortnega hálddašeamis”*. Oahpahuskántuvrras ii sáhte leat dušše duodjefágalaš hárjáneapmi, muhto ferte dovdat joatkkaoahpu ja fágaoahpahusa birastahtti vuogádaga. Pettersen muitala ahte ii leat doarvái ahte oahppofitnodagat máhttet fitnuset, muhto ahte biddjojit virggálaš ja čálalaš gáibádusat. Ovdamearkka dihtii galget Máhttoloktema olis čadahuvvot árvvoštallanhálestallamat, ja juohke jahkebealis galget árvvoštallanhálestallamiid čálalaččat sáddet fylkagildii. Ovdalگو Sámedikki doarjjaortnetprošeakta álggii 2004:s, ásahuvvui bargojoavku mii galggai gávdnat doarjjaortnegii ja oahpahallioahpahussii buoremus organiserema. Bargojoavkkus ledje guokte áirasa Sámedikkis, okta áirras Tromssa fylkagielddas ja okta áirras Finnmárku fylkagielddas. Pettersen lei bargojoavkkus, ja muitalage ahte loahppacealkka lei áibbas čielggas: oahpahus ferte čadahuvvot oahpahuskántuvrra čađa. Prošeaktaraporta geigejuvvui Sámediggái 2002:s.

Dábálaččat ásahuvvo oahpahuskántuvrra oahppofitnodagaid álgaga vuodul. Oahpahuskántuvrra sáhtta maid leat mánggafágalaš, nu go boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvrra lea leamaš daid mañimuš jagiid.

2.1.2.2 Oahpahalli, oahppofitnodat ja besten

Odne lea dušše moadde duodjeoahpahalli. Mánggas min informánttain leat deattuhan ahte dássedis doarjjaortnet lea deháleamos doaibmabidju nannet bestema. Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvrra dieđuid mielde leat guđas geain lea jk1 duodji (ovdal Máhttoloktema, vástida jo2 DESign ja duodjái), ja geat eai leat álgán oahpahallin go doarjjaortnet lea eahpesihkar. Muhto maiddái eará sivat gessojuvvojit ovdan. Okta bagadalli dadjá dán:

”Mu oahpahalli lea leamaš veahá oktonas ja livččii berren beassat deaivat eará oahpahalliid unnimus guktii jagis. Dat lea hirbmat dehálaš. Dál leat sii dušše mátketelefovna bokte háleštan, ja leat dadjan ahte halidit deaivvadit. (...) Lean sádden iežan oahpahalli galledaddat eará fitnodagaid. Lonohallan lea positiiva vai oahpahallit sáhttet leat eará sajis muhtin vahkuid oahppan dihtii juoidá eará. Mađe viidát máhtu don oaččut, dađe buoret. Sáhtta šaddat ovttagardán dušše leat ovtta fitnodagas.”

Riikkačáli Sámiid Duodji nammasaš ealáhusorganisašuvnnas, Magnhild Mathisen čujuha ovdalis vásahusaide oahpahalliiguin. Dát lei ovttasbargu gaskal fylkagielddaid, fitnodagaid ja oahpahuskántuvrra, áinnas gieldda- ja fylkarájaid rastá. Oahpahallit sirddašuvvojit nu ahte oahppoáiggis leat iešguđet oahppofitnodagain: *”Sii dárbašit oahppat iešguđet áššiid ja dat čohkke nuoraid. Ovdal leat leamaš dáinna buorit vásáhusat.”*

Okta hirbmat positiiva oahpahalli Guovdageainnus oaivvilda ahte leat váilevaš árvvut ja kultuvrra duoji ektui mii dahká ahte unnán nuorat välljejit fága.

”Dás lea sáhka árvoháhkamis. Dás lea sáhka árvvusatnit mánga čuohte jagi boares máhtu. Nuorat eai oainne dan árvvu. Ja de lea váttis fidnet barggu. Measta buot lei jávkan, muhto dál boahá dat fas ruovttoluotta, veahážiid mielde. Mus lea dat álo iežan birra. Mun loavttán hui bures leahkit duodjeoahpahallin. Lea frijja. Ii leat gávccis njealji rádjai bargu. Dát heive munne. Oaččun 5000 ruvnu oahpahallibálkká ja livččii lean váttis dan haga. Gearrgan

borgemánus ja dalle álggán bachelorii duojis.” (...) ”Oahpahuskántuvra lea doaibman bures, ja de lei buorre oažžut teoriijakurssa Duodjeinstituhta bokte”

Jearahallamat čájehit maiddái mánja positiivva vásáhusa duoji fágaoahpahemiin. Dáid vásáhusaid berre ovdanbuktit. Ovdamearkka dihtii dadjá muhtun duodjeoahppofitnodaga bagadalli ná:

”Lea hirbmat miellagiddevaš leat oahppofitnodahkan. Lea somá oahpahit earáide maid ieš máhtán. Heive buorebut leat oahpahallin duojis go skuvllas oahppat duoji . Skuvllas šaddá olu teoriija ja báhpárat”

Lassin dieid sivaide mat leat jo namuhuvvon, lea measta buot informánttain árvalusat doaibmabijuide nannet bestema duodjái. Dá čuovvu čeahkkáigeassu muhtimiin dain:

- Ferte čalmmástuhttit ja juohkit dieđuid vejolašvuodaid birra duojis.
- Joatkkaskuvla Guovdageainnus ferte juohkit eanet dieđuid eará birrasiidda ja skuvllaide go dušše daidda mat Guovdageainnus leat. Sii fertejit maiddái ođasmahttit sisdoalu ja beaggima.
- Berre viežžat oaivadeami Ruotas ja hukset márkana duodjái.
- Berre márkanfievrridit duoji seamma láchkai go dahke boazodoalu ektui 10 – 15 jagi dassá.
- Ferte ávdnet márkana duodjái.
- Bagadalliid ja oahpahalliid bálkkát fertejit loktejuvvot.
- Nuorat galget oažžut buori diehtujuohkima duoji birra.
- Oahppofitnodagain galget buorit duodjebájit.
- Ferte šaddat gánnáhahttin dujiin bargat.
- Duodji galgá nannejuvvot mánáid- ja nuoraidskuvllas.
- Ferte ávdnet beroštumi duodjái ja giehtaduodjái oppalaččat.
- Ferte deattuhit ođđa hámiid ja árbevirolaš govastagaid ođđa geavahussii.
- Ferte doaimmahit márkanfievrrideami.
- Fitnofágamodealla ferte jurddašit molsaeavttolaččat, erenomážit geavatalaš estehtalaš fágain ja várjalanveara fágain.
- Berrešii leat gulahallan bagadalliid gaskkas.
- Berrešii guorahallat vejolašvuoda ásaheit measttirreivveortnega¹⁴.
- Berrešii leat stipeanda nuorra duojáriidda.
- Berrešii ásahevvot čuovvolanvuogádat mii doaibmagoahtá maŋŋil go oahpahalliáigi lea nohkan.
- Lullisámi guovllu ferte erenomáš dárkilit čuovvolit go guoská duodjebájiide ja oahppofitnodagaide.

3 Neavvun ja veahkki duojáriidda

3.1 Duodjeinstituhtta ovdánahttin- ja gelbbolašvuodaguovddážin

Sámediggi lea bivdán erenomážit guorahallat Duodjeinstituhta (DI). DI organisašuvdnamálla, ja sin ovddasvástádus gelbbolašvuoda, ovdánahttima ja ealáhusovdánahttima ektui galgá guorahallojuvvot.

3.1.1 Vuodđudus Duodjeinstituhtta

Duodjeinstituhta (DI) njuolggadusain¹⁵ lohkat čuovvovaččat:

”Duodjeinstituhta vuodđudus lea friddja ja iešheanalaš organisašuvdna mii lea ášahuvvon doarjagiin vuodđudedjiin, mat sáhttet leat Sámiid Duodji, eará ášahusat, fitnodagat, olbmot, dutkan- ja oahpahasáhusat mat barget dujiin ja sullasaš duodje- ja industriijabuvttademiin.”

”Vuodđudusa ulbmil lea ovdánahttit duoji fidnun ja ealáhussan ja dan bokte veahkehit háhkat ealáhusovdáneami ja ođđa bargosajiid sámi duodjeárbevieruid vuodul. Vuodđudus galgá dán oktavuodas leat mielde ovdánahttime ja veahkeheame fágagelbbolašvuodain duoji dáfus, leat veahkin buvttaovdánahttimis ja buvttabagadallamis, álggahit ja oassálastit geahččalan- ja ovdánahttindoaimmain. Vuodđudus galgá garrasit deattuhit ahte dát ovdánahttinbargu dáhpáhuvvá lagaš ja aktiivvalaš ovttasbarggus vuodđudedjiiguin, servviiguin, fitnodagaiguin ja ovttaskas olbmuiguin geat leat duodjedoaimmas, sámi dutkan- ja oahpahusbirrasiguin ja almmolaš doaimmaorgánaiguin.”

DI ášahuvvui 1993:s. DI stivrajođiheaddji Regnor Solbakk dieđuid mielde sirrejuvvui DI ealáhusorganisašuvnnas Sámiid duojs ja šattai ideella organisašuvdnan. Sámiid Duodji oaččui almmolaš doarjaga, ja sirddei resurssaid DI:i vai sii váldet badjelassat doaimmahanbarggu. De šattaige Sámiid Duodji nubbi guovtti stuorámuš ásaheaddjiin. SIVA lei nubbi, ja eará ásaheaddjiit serve symbolalaččat. Váldokántuvra lea Guovdageainnus. Viidáseabbot lohkat neahttasiidduin www.duodji.info ahte DI galgá leat *riikkaviidosas* teknihkálaš/fágalaš duodjegealbobiras.

Guovdageainnus lea direktivra Inga Hermansen virggis ollesbarggus ja Marit Gaup Eiras lea 50 % virgi. DI:s lea maid ossodat Snoasas. Bargi Snoasas, Nils Ove Gustavson, muitala ahte sus lea 37 % virgi. Vuolggasadi lea ahte DI:s galgá leat olles neavvuvirgi Snoasas ja 1,5 virggi Guovdageainnus, muhto eai leat go váile guovtti virggi ovddas olbmot barggus. 2005:s ledje DI:s guhtta olbmo fásta barggus 3,5 virggiin. 2005 jahkedieđáhusas oaidnit ahte stivrra mielas lei dárbu heaittihit virggiid mat vástidedje 1,5 jahkedoaibmii 01.10.2005 rájes. DI láigoha Guovdageainnus lanjaid SIVAs, ja doppe leat duodjebádji, bargolatnja, njuoskalatnja, oahppolanjat ja

¹⁵ Vuodđudus Duodjeinstituhtta njuolggadusat www.duodji.info. Njuolggadusat leat ”Mearreduvvon vuodđudančoahkkimis 16. b. cuonmánus 1993 Guovdageainnus, maŋŋil rievdadeamit ráddečoahkkimis 1. b. geassemánus 1995, ja ráddečoahkkimis 18. b. miessemánus 1998 Guovdageainnus.”

kántuvrrat. Snoasas láigoha DI lanjaid Saemien Sijtes, ja lanjat leat okta kántuvra ja duodjebáđji.¹⁶ Maiddáí direktvevra ferte beaivválaččat doaimmahit praktihkálaš neavvuma, ja go Finnüt Consult galledii DI fertiimet veahá mađidit jearahallama go direktvevra fertii veahkehit muhtin duojára geavahit meaidinmášiinna.

Direktevra muitala ahte duogáš DI ásaheapmái lei guorahallan mii čájehii ahte lei dárbu gelbbolašvuoda- ja ovdánahttinguovddáži mii galggai áimmahuššat duoji praktihkálaš ja teorehtalaš oasi. Noodt & Reiding čadáhii guorahallama man loahppacealkka lei organisašuvdnahámi válljen. Váldokántuvra ásaheavvui Guovdageidnui dannego dán gielddas ledje eanemus duojárat.

DI 2006 jahkedieđáhusas oaidnit ahte ásahekapitála lei oktiibuot 604 500 ru, mii lea ná juogaduvvon:

- Ealáhusorganisašuvdna Sámiid Duodji: 450 000 ru
- SIVA – Industrijaahtanahttinsearvi: 150 000 ru
- Sámi Instituhtta: 1 500 ru
- Sámi allaskuvla: 1 500 ru
- Sámi boazodoalloskuvla ja joatkkaskuvla: 1 500 ru

Sámediggi ruhtada DI doaimma doarjagiid bokte, ja 2006 jahkedieđáhus čájeha ahte juolludeapmi 2005:s lei 1 800 000 ru. 2006:s lassánii juolludeapmi 1 950 000 ruvdui. 2007:s lei juolludeapmi 2 005 000 ru, ja 2008 ovddas lea juolluduvvon 2 009 000 ru. Direktvevrra dieđuid mielde bohtet eará dietnasat prošeavttain. Eará dietnasat earret go Sámedikki juolludeamit ledje 2005:s 239 363 ru ja 2006:s 324 477 ru. Vuodđudusa Duodjeinstituhta njuolggadusain čuožžu § 4:s ahte: ”Vuodđudusa doaibma galgá ruhtaduvvot ovdánahttinbargguid, kurssaid, bagadallamiid, láigodietnasiid ja stáhtalaš vuodđoruhtadeami bokte”.

SIVA hüksii stuorra vistti Guovdageidnui mii lei jurddašuvvon dušše duodjái ja DI:i. Stivradođiheadđji dieđuid mielde lea dát šaddan DI:i stuorra váttisvuohtan. Son dadjá:

”Lei jallodat ahte SIVA hüksii stuorra vistti. Šattai measta Duodjeinstituhta jápmin. Viessoláigu šattai nu allat. Mis lea 800 – 900 000 vuollebáza, akkumulerejuvvon áiggi badjel alla viessoláiggu geažil. Stivra lea rahčan dáinna. Lanjat leat hirkmat fiidnát, muhto olles viesu ii sáhtán duodjái geavahit. Dát ii leat gánnáhahtti. Vuovdinorgánat reastaluvve.” (...) ”SIVAs lea ovddasvástádus viesus ja láigoha dan olggos. Mii máksit 400 – 500 000 viessoláiggu. Dat lea olu midjiide ja lea leamaš miehtá áigge váttisvuohtan. Badjeolbmot maid geavahit duodjebájiid. Dat lea nuvttá buohkaide. Mii leat geahččalan mávssu váldit dan ovddas, muhto dat ii leat doaibman. (...) Mii eat nagot čorget dán vuollebáhčaga, muhto mii nagodat jođihit doaimmaid daid ruđaiguin maid Sámedikkis oažžut.” (...) ”Lei vuollebáza mii dagahii ahte guokte jagi áigi fertiimet heaittihit guokte virggi. Snoasas leat bealle virggi geassán ruovttoluotta.”

Rehketdoallogut Brønnøysundregistáriin duodaštit ahte 31.12.2006 lei vuodđudusas 923 064 ru ovddas máksokeahtes massin. Dát lea vuollebáza mii lea čoggojuvvon guhkit áiggi badjel. Guhkesáiggi vealgi 500 000 ru ovddas lea SIVA:i. Stivradođiheadđji muitala ahte vuollebáza šattai go lea alla viessoláigu ja lea čuvvon DI guhkit áiggi. Muhtin SIVA-bargi geas lea ovddasvástádus opmodagas, dadjá ahte

¹⁶ Raporta duodji 2005 Duodjeinstituhta bokte

viessu maid DI láigoha lea sirdojuvvon 3–4 jagi dassá eará fitnodahkii. Ođđa fitnodaga namma lea SIVA Eiendom Holding AS, ja dát guhkesáiggi vealgi lea fas dan álgo SIVA-fitnodahkii.

3.1.1.1 Informánttaid oainnut oamasteami birra

Sámediggi lea bivdán erenomážit veardidit DI organisašuvnamálla ja ahte leatgo eará oamastanvejolašvuodát mat leat eanet heivvolaččat go dálá. Fálaldatbovdjumis daddjo ná: ”Dát sisttisoallá erenomáš veardideami das ahte leago Sámi allaskuvla vejolaš oamasteaddji ja galgágo Duojáriid ealáhussearvi leat oasseoamasteaddji”.

Jearahallamiin DI:in ja Sámi allaskuvllain leat váldán ovdan dan vejolašvuoda ahte Sámi allaskuvla sáhtášii leat DI oamasteaddji. DI stivrajođiheaddji dadjá ahte sáhtášii leat buorre duodjái jus Sámi allaskuvla livččii lean váldooamastaddji, muhto ahte livččii lean váttis jus ruđat mannet studeanttaide eaige duojáriidda.

DI direktvevra ii leat nu mielas diekkár organiseremii:

”Allaskuvllas leat eará lágat ja njuolggadusat. Vejolašvuodát kurssaide ja duodjebájiid geavaheapmái jávkkašedje. Mis ii livčče seamma frijjavuoha jođihit Instituhta jus Sámi allaskuvla oamastivččii. In navdde duojáriid boahit. Dát bilidivččii áigumušaid duoji praktihkalaš oasi ektui. Mii masášeimmet frijjavuoda johtit birra ja fállat fágalaš doarjaga maid duojárat dárbašit. Dálá organiseren doaibmá bures. Dálá organiseren lea buorre duojáriidda. Allaskuvla maid sáhtá geavahit duodjebájiid. Min duojárat eai identifisere iežaset allaskuvllain ja eai boađe deike jus dát lea oassin allaskuvllas. Mángasiidda lea dál jo stuorra lávki deike boahit. Mii lea nu dehálaš das ahte allaskuvla oamasta? Duojárat dovdet dál ahte oamastit D Sámiid Duoji bokte”.

Duojár, gii lea olmmáiolmmoš ja gii lei geavaheamen duodjebáji go mii leimmet doppe, dajai dán Sámi allaskuvlla ektui vejolaš DI oamasteaddjin:

”In livčče geavahan dáid lanjain nu olu jus allaskuvla oamastivččii daid. Dalle livččii lassá leamaš stuorát. Dieđán ahte joatkkaskuvllas ja allaskuvllas leat rusttegat, muhto midjiide duojáriidda ii leat lundolaš dohko mannat.”

Sámi allaskuvla lea posiitiiva dasa ahte leat DI váldooamastaddjin, eaktun lea ahte Sámediggi ain juolluda doaibmadoarjaga. Allaskuvla muitala ahte sis ii leat ruhta DI doibmii. Sámi allaskuvlla jođiheaddji čilge iežas posiitiivva oainnu ná:

”Sámi allaskuvllas leat maid eará vuollásaš ossodagat, nu go ovdamearkka dihtii Sámi Erenomášpedagogalaš doarjjaossodat ja Sámi Instituhta. Navddán ahte dat livččii sáhttán nannet daid fálaldagaid mat mis leat ja profileret fága ja daid vejolašvuodaid maid dat addá. Dat sáhtášii loktet Duodjeinstituhta eanet ovdánahtti ja dieđálaš dássái go dál. Jus galgá ovdánahttit ferte leat biras gos lea sihke praktihkalaš doaimmaheapmi, muhto maddái oktavuoha dieđálaš oassái ja dalle lea buorre ahte lea biras mii ovdánahtta. Dat addá maid stuorát vejolašvuoda háhkat ruđaid eará sajis jus Duodjeinstituhta ja allaskuvla leaba ovttas. Dákkár oamastanstruktuvra dahká ahte mii sáhttit doarjut goabbát guoibmáme.”

Leat guokte duodjealáhusorganisašuvnna. Sámiid Duodji lea guhká leamaš, ja das lea historjjálaččat lagaš oktavuoha DI:i ja oamastanvuhtii. Duojáriid ealáhussearvi

(DES) áсахuvvui 1998:s, ja ii leat DI stivrras. Vai dat 70 duojára¹⁷ geat leat DES miellahttut galget oažžut lagaš oktavuoda maiddái DI:i, orro leamen heivvolaš ahte maiddái DES:s leat formálalaš čanastagat DI:i. Dát erohus organisašuvnnaid gaskkas instituhta ektui mii galgá ovdánahttit ealáhusa sáhtá maid bohciidahttit riidduid.

3.1.1.2 Mihtuidjuksan

Guovddážiis DI njuolggadusain lea vuodđudusa ulbmil. Organisašuvdnamálle heivvolašvuoda árvvoštaladettiin leage danne guovddážiis geahččat mihtuidjuksama. Njuolggadusain čuožžu earret eará ahte ”*Vuodđudusa ulbmil lea ovdánahttit duoji fidnun ja ealáhussan ja dan bokte veahkehit háhkat ealáhusovdáneami ja ođđa bargosajiid sámi duodjeárbevieruid vuodul.*”

Kárten dihtii Duodjeinstituhta mihtuidjuksama lea áššáigullelaš geahččat daid manjimuš jagiid ovdáneami ealáhusas. Duodjeregistaris oaidnit galle ámmátduojára leat. Duojárat registaris fertejit deavdit čuovvovaš eavttuid (Sámedikkis interneahhtasiidu 18.12.07 čállán John-Marcus Kuhmunen):

- ”- ohcci ferte deavdit gáibádusaid dieđihit sámi jienastuslohkui, muhto ii dárbbas leat čálihuuvon jienastuslohkui. Erenoamáš dilálašvuodain sáhtá beassat eret dán gáibádušas.
- eai gáibáduššá ovttaoibmofitnodaga ja lea logahallojuuvon lasseárvodivatregistarii
- lea vuodán iežasduddjojuuvon dujiid mat lea vuodđuvon sámi kultuvrii ja árbevieruide uhcimusat 50 000 ru ovddas earret lasseárvodivada
- duodaštus iežasdieđáhusain ahte lea reálagelbbolašvuohka sámi duojs ja/dahje duodaštus ahte lea formálalaš gelbbolašvuohka sámi duojs”

SEG buvttadii geassemánus 2007:s raportta *Duodjeealáhusa ruđalaš dilli*. 2005:s ledje 34:s registrerehan iežaset duodjeregistarii, 2006:s ledje 49 (SEG 2007:6) ja 2007:s ledje 59 registrerejuuvon (dieđut Sámedikkis). SEG iskkadeamis, mii gusto 2006:i, leat 30 duojára 49 duojáris geat leat registrerejuuvon duodjeregistarii vástidan iskkadeami. Dát guorahallan čájeha ahte dáid duojáriid gaskamearálaš gávpešisaboahu lea lassánan 117 721 ruvnnus 2005:s 138 142 ruvdui 2006:s (SEG 2007:8).

Duodjeregistar ja SEG iskkadeapmi 2007:s addá nappo dalle gova ahte lea positiivvalaš ovdáneapmi ealáhusas. Ollugat leat registrerehan iežaset duodjeregistarii ja duojáriid gávpešisaboahu lea gorgnon. SEG čoahkkáigeassá iežas raportas (SEG 2007:6) ahte leat positiivvalaš tendeanssat ealáhusas. Sin gaskkas geat leat vástidan SEG iskkadeami (30:s daid 49 registrerejuuvon) lea gaskamearálaš doaimbaboahu duppalaston 2005 rájes 2006 rádjai. Sii leat maid registreren ahte duojáriid lohku geain lea vuovdinsisaboahu badjel 250 000 ru, lea duppalaston sin gaskkas geat leat vástidan.

Dát positiiva govva ealáhusa ovdáneamis lea almmatge várrehusain. Eai buot duojárat leat registrerehan iežaset duodjeregistarii. Ovdamearkka dihtii eai beasa duojárat

¹⁷ Logut 16.05.2008:as

geain lea OS organiserenmálle registrerehit iežaset. Duojárat geain lea gálvojohtu unnit go 50 000 ru ovddas eaige beasa registrerehit iežaset. Leat bohtán ovdan moaitámušat goappašiid dieid eavttuide, mat čájehit ahte duodjeregistar ii atte ollislaš gova ealáhusa duojáriid logu ektui. Ovdamearkka dihtii lohkat artihkkala NRK Internehtas Sámi Radio (21.05.2007) ahte Inga Porsanger Inka AS:s lea mángii hilgojuvvon fitnodatmálle geažil go lea ohcan miellahttovuođa duodjeregistarii. Artihkkalis lohkat maiddáa ahte: ”Sámedikki dieđuid mielde leat sullii 110 ohcci hilgojuvvon. Válidosivva lea go duojárat eai leat vuovdán eanet go 50.000 ruvnu ovddas.”

Oažžun dihtii čielgasat ollislaš gova duodjeealáhusas lea dán čielggadeami oktavuodas ealáhusovddasvástideaddjit Sámi hálddašanguovllu gávccii gielddas jearahallojuvvon. Sámi hálddašanguovlui gullet čuovvovaš gielddat:

- Guovdageaidnu
- Kárášjohka
- Deatnu
- Porsángu
- Unjárga
- Gáivuotna
- Divttasvuotna
- Snoasa

Ii oktage dáin gielddain leat fievrridan oppalašgeahčastaga duodjeealáhusa ovdáneamis dáid mánjmuš jagiid, muhto eatnašiin lea liikká muhtin muddi oppalašgeahčastat duojáriid ektui. Porsángu, Gáivuotna, Unjárga, Divttasvuotna ja Deatnu dadjet ahte sis leat gaskal 0 ja 4 duojárga geat duddjojit ollesáiggis. Snoasa dadjá ahte sii eai dieđe man galle ollesáiggeduojárga sis leat. Kárášjogas čájeha fitnodatopplašgeahčastat ahte 13:is barget dujiin. Guovdageainnus čájeha ealáhusoppalašgeahčastat 5 fitnodaga mat barget duodjái geahkevaš ealáhusain.

Gávccii gieldda gaskkas leat vihtta mat sáhttet dadjat juoidá dáid mánjmuš jagiid ovdáneami birra ealáhusas. Dáid gaskkas dadjet njeallja gieldda ahte lea posiitiiva ovdáneapmi ealáhusas go fitnodagaid ja duojáriid lohku lassána (Snoasa, Gáivuotna, Unjárga, Divttasvuotna), ja ovttá gielddas (Kárášjohka) čájehuvvo ahte fitnodagaid lohku njiedjá.

Statistihkalaš guovddašeiseválddiin leat váilevaš dieđut duodjeealáhusa birra. Juohke jagi ráhkaduvvo Sámi statistihkka mii earret eará čájeha statistihka mii guoská bivdui ja boazodollui. Almmatge ii čuoččo raporttas mihkkege duoji birra. Ferte álggahuvvot bargu vai duodji maid bohtá statistihkkii, vai ealáhusa ovdáneapmi bohtá čielgaseabbot ovdan.

Váilevaš dieđuid viidodat čujuha almmatge posiitivvalaš ovdáneami guvlui ealáhusas oppalaččat. Ii leat vuodđu dadjat lea go dát ovdáneapmi Duodjeinstituhta gutni.

Gávccii jearahallojuvvon gielddas dadjet guhtta gieldda ahte dihtet unnán DI birra. Guokte gieldda dadjet ahte eai dovdda DI. Buot gávccii gieldda dadjet ahte sii dovdet DI menddo unnán ja eai sáhte danne dadjat maidege dan barggu birra maid sii barget. Maiddáa Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddahálddážus dadjet ahte sii eai dieđe

maid DI bargá. Kárášjoga gielda cealká ahte sii áinnas hálidit eanet dieđuid DI birra. Snoasa gielddas dadjá ealáhuskonsuleanta ahte son ii leat gullan DI birra.

DI ieš duodašta ahte sis lea olu barggakeahtta. Direktvevra dadjá: ”*daid vátna resurssaiguin mat mis leat, eat juvssa mihtu (...)*” ”*Mis eai leat resurssat ovdánahttit ealáhusa. Mii rahčat diehtujuohkimiin váilevaš návccaid geazil. Mis ii leat dilli ođasmahttit neahttasiiddu. Mis livčče galgan ruđat diehtujuohkinkonsulentii*”. Stivrajodiheaddji oaivvilda ahte DI ii leat juksan mihtuidis márkanfievrrideami ja buvttaovdánahttima ektuige.

Sihke DI direktvevra ja stivrajodiheaddji oaivvildeaba ahte DI čađaha olu. 2006 jahkedieđáhusas oaidnit 2006 doaimmaid oppalašgeahčastaga:

- Neavvun: ”*Dákkár jearaldagaid lohku navdo leat leamaš seammá dásis go ovdal, dát mearkkaša neavvun ja diehtujuohkin sullii 1400 olbmui, dás sullii 1100 jearaldaga Guovdageainnus ja 300 Snoasas. Jearaldagat bohtet guovlluin miehtá Sámi.*”.
- 5-vahkkosaš kursa mas ledje eanemus 12 deaivvadeami čoarveniibeduddjomis
- Teoriijakursa privatistaide, oahpahalliide ja earáide. Bisttii 5 mánu
- Datakurasa duojáriidda
- Prošeavttat – oassi (ruđat almmolaš ásašusain): Davvi dimenšuvnna álbmotárbevierrofierpmádat (Nordlige dimensjonens folketradisjonsnettverk), Davvirikkalaš duodje- ja dáiddačájáhus

Stivrajodiheaddji geassá ovdan oktogaslaš neavvuma ja kurssaid DI gievrrat beallin. Direktvevra lea lasihan muhtin doaimmaid mat eai boađe ovdan 2006 jahkedieđáhusas:

- Márkanfievrridanprošeakta duojáriidda ”hurtigrute”-mátkki bokte
- Gáktegoarrunkursa nuoraide
- Digášstallanguoibmin Buodggáidvuona duodjebádjái
- Digášstallanguoibmin smávva gávpái Porsáŋggus
- Skuvllaid gallestallan
- Miellahttun DESign ja duoji fágaoahpahrádis
- Gákteovdánahttin Porsáŋggus
- Neahttagávpi duojáriidda engelas- ja dárogillii

Sámi Duoji riikačálli, Magnhild Mathisen, oaivvilda ahte lea dušše DI mas sáhtta leat dákkár ovddasvástádus duojs. ”*Eai gávdno earát geat sáhttet organiseret duodjebájiid*”. Iige son oainne eará organiseremálla DI:i, muhto oaivvilda ahte DI livččii sáhttan geavahuvvot olu eanet go dál. Son hálidivččii ain eanet doaimmaid mat gusket neavvumii, kurssaide, oahpahalliide, duodjeovdánahttimii, dutkamii, diehtujuohkimiid buktagiid birra, árbevirolaš máhttui, vuovdimii, mearkagálvohukseami, márkanfievrrideapmái ja buktagiid ovdánahttimii. Čoavddus dása lea su oaivila mielde eanet bargit DI:i.

Duojáriid ealáhussearvi lea vástidan gažaldagaid DI ¹⁸ birra e-poastta bokte, ja cealká dán DI birra: ”*Eat jáhke DI lea ovdánahttan duoji ealáhussan. Jáhkkit sii leat mielde*

¹⁸

gilvobotnjn duodjeealáhusas, go dat duojárat geain leat čanastagat DI:i ožžot nuvttá geavahit mášinnaid ja rusttegiid, ja vel ávdnasiid nuvttá.”

Čielggadeami oktavuodas leat jearahallan 10 ámmátduojára iešguđet guovllus Sámis. Guoktása deaivvaimet DI:s Guovdageainnus. Gávccis dain duojáriin geaiguin ii lean oktavuohhta DI bokte, dadjet ná oktavuoda birra DI:in:

- Guokte duojára dadjaba ahte eaba dovdda DI
- Okta duojár dadjá ahte diehtá unnán DI birra
- Guokte duojára dadjaba ahte leaba gullan DI birra, muhto eaba eanet
- Okta dadjá ahte sus lea leamaš veahá oktavuohhta ja oažžu dieđuid
- Okta dadjá ahte lea buorre oktavuohhta DI:in
- Okta duojár dadjá ahte sii leat viggan oažžut neavvuma DI:s muhto eai leat lihkestuvvan

Dien guokte duojára geaid deaivvaimet DI:s leigga goappašagat hirbmat duhtavaččat go beassaba geavahit DI duodjebáji ja oažžut neavvuma.

Dán guorahallamis oaidnit ahte DI bargá dujiin dan guvlui gosa njuolggadusat čujuhit, muhto ahte ulbmil lea viiddis ja ahte sii eai nagot bargat nu olu go livččii sávahahtti. Ollugat leat cuigon ahte DI:s váilot bargit geat sáhttet bargguid doaimmahit, ja danne báhcá olu bargu bargakeahhtá.

3.1.2 Duodjeinstituhta organiserema árvoštallan

Vuodđudusa organiserenmálle caggá hállamis oamasteami birra. Vuodđuduslága § 3 dadjá ahte: *”Go vuodđodus lea ásahuvvon, geahča § 2, ii leat ásaheaddjis šat háldosis opmodatárvu mii vuodđodussii lea fievrriiduvvon.”* Ásaheaddjiin sáhtta ain leat gáržžiduvvon váldi vuodđodusas stivrra válljema bokte. Buot DI ásaheaddjit leat ovddastuvvon ráđđečoahkkimis, ja leage ráđđečoahkkin mii vállje stivrra.

Stivrra ovddasvástádus lea jodihit DI ulbmila mielde. Lea almmatge čielggas ahte DI dálá ulbmil lea nu viiddis ahte dan ii sáhte ollislaččat juksat, ja danne ferte njuolggadusaid rievdadit. Njuolggadusrievdademiid bokte sáhtta maiddá stivrra čohkkehusa rievdadit. Odđa miellahtut, ovdamearkka dihtii Duojariid ealáhussearvi ja Samediggi, sáhttet dalle oažžut saji stivrras.

Jus Sámi allaskuvla galgá šaddat váldoamasteaddji ja Duojariid ealáhussearvvis galgá leat gáržžiduvvon oamastanoassi, ferte organisašuvdna rievdadit fitnodatmálle. Ráđđečoahkkin ferte stivrra cealkámuša vuodul loahpahit vuodđudusa. Mo dát dahkko lea čilgejuvvon DI njuolggadusain ja vuodđuduslágas.

Vejolaš organisašuvdnamálle sáhtta leat Oasusearvi (OS). OS lea fitnodatmálle mii oasusearvelága bokte čielgasit juogada ovddasvástádusa gaskal oamasteaddji, stivrra ja hálddaha.

DI vealgi dál lea olu stuorát go DI opmodatárvu. DI:i ferte jogo fievrriiduvvot buhtes ruhta dahje vealgi ferte sihkkjuvovot vai šaddet buoret ruđalaš rámmaevttut.

Mii árvoštallat ahte fitnodatmálle, vuodđudus dahje oasussearvi, ii leat mii mearrida DI boahntevaž ovdáneami. Guovddázis lea ahte jodihangottis (stivrras ja hálddáhusas) lea čielga áddejupmi das man muddui DI mihttomeriin leat čađahahtti dálá ruhtarámmaid siskkabealde.

3.2 Neavvun ja duodjebájit

Sámediggi lea dingojumis bivdán govvet duojáriid dálá dili go guoská neavvumii, ja vejolaččat árvalit buoridemiid neavvuma ektui. Galgá maid veardiduvvot sáhttago oktasaš duodjebájiid ja neavvunvirggiid ásaheapmi gokčat duodjeealáhusa gealbodárbbu.

Ealáhusorganisašuvnna Sámiid Duoji riikkačáli Magnhild Mathisena dieđuid mielde ožžot duojárat unnán bagadallama. Son oaivvilda duojáriid dili Guovdageainnus leat buoret go muđui riikkas. Ealáhusorganisašuvdna bagadallá, muhto sis eai leat nu stuorra bargonávccat. Son muitala ahte son nákke bagadallat 1 – 2 duojára jahká. Mathisen muitala ahte ii leat makkárge fierpmádat riikkadásis, ja ahte dat lea váilivuohhta: *”Duojárat dárbbášit veahki dáid ektui: buvttaovdánahttin, alggaheapmi, fitnodatplánat, rehketdoallu ja bušeahtta, ruhtadangáldut, ohcanproseassat, hábmen, pateantasuodjaleapmi ja márkan.”*. Son muitala seammás ahte DI:s lea dál jođus prošeakta vuovdima ektui Interneahta bokte ja deattuha ahte dát lea dehálaš prošeakta. Duodjebájiid ektui oaivvilda son ahte dat berrešedje leat eanet ja ahte duojárat sáhtášedje bargat ovttaš gielddain oamasteami ektui. Mathisen geavaha Ruonáeatnama ovdamearkan, doppe vuvdet duodjebájiin ja jahkásaš gálvojohtu lea hui stuoris. Ruonáeatnamis duojárat mákset iežasoasi oažžun dihtii duodjebájis saji. Son oaivvilda ahte dákkár ortnet berrešii veardiduvvot Norggas maid.

Nubbi ealáhusorganisašuvdna, Duojáriid ealáhussearvi (DES) oaivvilda ahte bagadallandoaibma berre čadnot juohke duodjefitnodahkii, go sii han leat geat bagadit oahpahalliid. Organisašuvdna čállá jearahallamis e-poastta bokta ahte: *”Eanaš duojáriin lea gelbbolašvuohhta duojs, muhto váilu gelbbolašvuohhta ásahit ja jodihit iežas fitnodagaid. Dán oaidnit earret eará dan stuorra oasis duodjeohcamušain maid Sámediggi hilggu, ja Juolludanstivra celkkii ahte ohcamušat eai lean doarvái buorit. Ledje olu duojárat geat ledje ohcan doarjaga, ja geat dáhtto vuoruhit duoji, muhto sii livčče dárbbášan veahki konseaptaovdánahttimii ja ohcamušaid čállimii.”* DES oaivvilda ahte oktasaš, almmolaš duodjebájit dagahit gilvobotnjama, go muhtin duojárat lea ieža oastán mášiinnaid ja rusttegiid, nuppit fas sáhttet geavahit almmolaš ruhtadan reaiduid. Organisašuvdna čállá ahte: *”Oktasaš duodjebájit main lea almmolaš jodiheapmi eai šatta goassege gánnáhahttin. Ferte juolluduvvot doarjja ovttaskas olbmuide geat sáhttet oastit mášiinnaid, ja láigohit daid duojáriidda gain lea dárbu. Oktasaš duodjebájit leat ávkin duojáriidda geat duddjojit astodágedásis.”*

Jearahallon duojáriin leat ovccis geat leat dadjan juoidá neavvundili birra. Sii dadjet dán dan birra mo dilli lea duojáriid neavvumis:

- duojár lullisámi guovllus: ožžon veahá neavvuma Sámedikkis, Innovasjon Norges ja gielddas ruhtaášiid birra
- duojár Divttasvuona gielddas: ii gávdno neavvunfálaladat
- duojár Tromssas: ožžon neavvuma husflidslaget:s Olmmáivákkis
- duojár Nuorta-Finnmárkkus: ožžon neavvuma ealáhusorganisašuvnnas
- duojár Nuorta-Finnmárkkus: ii dieđe makkárge fálaldaga neavvumis

- duojár Guovdageainnus: ii dieđe gos sáhttá oažžut neavvuma
- duojár Kárášjogas: ii dieđe gos sáhttá oažžut neavvuma
- Diet 2 duojára Guovdageainnus DI duodjebájis: oažžuba neavvuma DI:s

Seammás dadjet guokte duojára ahte sudnos ii leat dárbu ii neavvumii iige fierpmádahkii. Mánegasat duojáriin dadjet ahte sidjiide lea dehálaš ahte lea lahka duodjebádji. Okta ovdamearka dasa ahte stuorra gaskkat sámi guovllus sáhttet šaddat váttisin, lea DI duodjebádji Snoasas. Dát duodjebádji lea Snoasas ja galgá gokčat dárbbuid lullisámi guovllus. Okta duojár Máttá-Trøndelágas muitala duodjebáji birra Snoasas: *”Dohko lea 25 miilla. Mun in leat goassege doppe fitnan.”* Son háldivččii áinnas duodjebáji, muhto oaivvilda lea váttis gávdat vuogas báikki gosa bidjat. Eanaš báikkid leat menddo guhkin eret. Son oaivvilda buot buoremus eatnašiidna lullisámi guovllus livččii duodjebádji Troandimis. Neavvu gii lea virgáduvnon DI:s Snoasas dadjá ahte sis eai leat ollugat geat jearahit”(…) *muhto jus livččüimet beassan jodašit eanet livčče de eanebut váldán oktavuoda”*.

Ollu gielddaid ealáhusovddasvástideaddjit čujuhit ahte guhkes gaska gelbbolašvuodaguovddáži ja duodjebádji lea váttisvuohta, ja ahte duodjebádji ja gelbbolašvuodaguovddáš danne šaddá fáldaldahkan dušše sidjiide geat leat dan lagamuš guovllus. Ealáhuskonsuleanta Gáivuonas dadjá ahte riddogielddat livčče dárbbášan duodjekántuvrra, áinnas Gáivuonas. *”Lea menddo guhkes gaska gaskal rittu ja Sis-Finnmárku”*

Seammás leat guđas jearahallojuvnon gielddain positiiva duodjebájiide ja leat vuohtán dáhtu ja dárbbu dasa duojáriid gaskkas gielddas. Earret eará bođii ovdan gieskat dollon čoahkkimis duojáriida Kárášjogas, ahte lea dárbu oktasaš duodjebájiide. Ollugat vuvdet ruovttus ja šaddáge danne váttis oastiide gávdat dáid. Divttasvuona ealáhuskonsuleanta dadjá ahte duodjebiras gielddas lea guhká dovddahan dárbbu duodjebájiide ja neavvuide. Maiddái Guovdageainnus leat positiiva oktasaš duodjebájiide. Ealáhusossodaga jodiheaddji dadjá ahte: *”Orro leamen ahte olbmot čoahkkanit dohko gos lea duodjebádji. Olbmuid lea álki go lea báiki gos deaivvadit. Seammás lea hálbi sidjiide dohko mannat ja doppe leat rusttegat. Dát doaimá hirbmat bures.”* Diet guokte gieldda mat oaivvildit ahte duodjebájiid vuoruheapmi ii leat rivttes čoavddus leat Porsángu ja Deatnu. Porsángu gieldda ealáhuskonsuleanta oaivvilda ahte oktasaš duodjebáji ásaheapmi lea álgit boasttu geažis: *”Ferte baicce álgit doarjjaortnegiin ja lasihit viidodaga ealáhusas. Duojis lea unnángálvohtu. Mii eat nagot bissehít biillaid deike Porsángui ja oažžut olbmuid gávppašit”*. Deanu ealáhuskonsuleanta dadjá ahte Várjjagis leat geahččalan oktasaš duodjebáji, muhto ahte dat ii šaddan eanet go geahččaleapmi. *”Ferte leat gálvohtu ja stuorra buvttadeapmi vai sáhttá oastit rusttegiid ja duodjebájiid”*.

Dain logi jearahallon duojáriin dadjet njealjis ahte sis lea iežaset duodjebádji, golmmas dadjet ahte barget ruovttus, okta dadjá ahte geavaha almmolaš duodjebáji ja guovttis geavahit Duodjeinstituhta duodjebáji Guovdageainnus (dán guoktása deaivvaimet go leimmet duodjebájis).

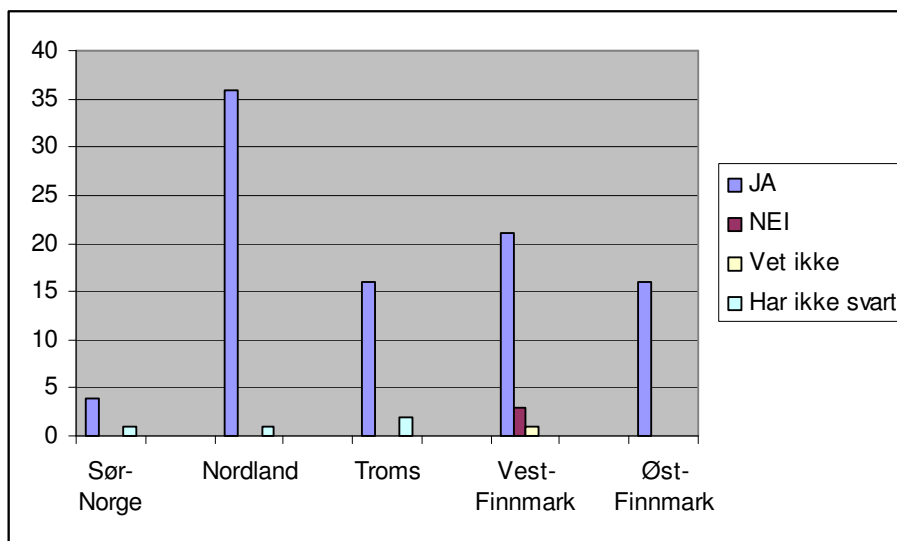
Bargiin geain lea ealáhusovddasvástádus diein gávccii sámi hálddašangielladas, leat ožžon dáid vástádusaid neavvunfálaldagaid ektui mat dál leat duojáriidda dien guovllus:

Porsángu ja Deatnu: ii dieđe maidege fálladagaid birra
 Snoasa: navdá Sámedikki/ Sámi hálddašeami/ Sámi kulturguovddáža fállat juoidá
 Gáivuotna: gávno giehtaduodjeservviid fierpmádat, Ája sámi guovddáža,
 Giellaguovddáža
 Unjárga: neavvun fitnodatjodiheami birra priváhta rehketoallofitnodagas
 Guovdageaidnu: DI, Sámi allaskuvla ja Guovdageainnu boazodoalloskuvla ja
 joatkkaskuvla
 Kárášjohka: Organisašuvnnat jodihit kurssaid
 Divttasvuotna: Báikkálaš searvi man namma lea Duodji Nordlanda

3.2.1.1 Ovdalis guorahallamat ja čielggadeamit

Sámediggi mearridii áššis 10/01 álggahit viđa jagi duodjeovdánahhtinprográmma. Okta ovdánahhtinprográmma ulbmiliin/áŋgoruššansurggiin lei neavvunvirggit ja duodjebájit regiuvnnain. Duodjeinstituhtta (DI) čadahii dálvit ja čakčat 2004 guorahallama neavvunvirggit ja duodjebájiid ektui.¹⁹ Guorahallama boadus lei raporta 2005:s. Čielggadeami mandáhta lei guorahallat dárbbu ásahit duodjebájiid mášiinnaiguin ja rusttegiiguin, ja guorahallat dárbbu neavvunvirggiide. Guorahallamis sáddejuvvui jearahallanskovi 160 adressahtaide Máttá-Várjjagis, Kárášjogas, Guovdageainnus, Ommáivákkis, Divttasvuonas, Evenáššis/Skánihis, Máttá-Tromssas, lullisámi guovllus. 101:s vástidedje ja vástidanproseanta lei nappo dalle 63. Vástideaddjiidoassi veardiduvvui leat ovddasteaddjin.

Govádus 8.2 lea oppalašgeahčastat guorahallama oasseváldiin geat dáhtto duodjeneavvu iežas regiuvnnas (Duodjeinstituhtta 2005: 21):

Eatnašat vástideaddjiin, 92 %, vástidedje ahte dáhttot duodjeneavvu iežaset regiuvnnas. 3 % vástidedje ii gažaldahkii, 1 % vástidedje in dieđe ja 4 % eai vástidan gažaldaga (ibid:23).

¹⁹ Raporta duodji 2005 – Guorahallan oktasaš duodjebájiid birra regiuvnnain Nordlándá, Tromsa, Oarje-Finnmárku, Nuorta-Finnmárku ja lullisámi guovlu. Neavvun-/buvttadanduodjebájit ja neavvunvirggit regiuvnnain.

Govádus 7.1 raporttas (ibid:17). Leago dus vejolašvuohta beassat duodjebádjái ja rusttegiidda dál?

Logut čájehit gallis vástidedje.

Regiuvdna	JO	II
Mátta-Norga	5	0
Nordlánda	4	33
Tromsa	11	7
Oarje-Finnmárku	21	4
Nuorta- Finnmárku	12	4
Oktiibuot	53	48

Govádus 6.2 raporttas (ibid:15) addá oppalašgeahčastaga das man gallis dáhttot bargat oktasaš duodjebájis. Logut čájehit informánttaid logu.

	Jo	li	li dieđe
Máttar-Norga	5		
Nordlánda	36		1
Tromsa	15	3	
Oarje-Finnmárku	24	1	
Nuorta-Finnmárku	15	1	
Oktiibuot	95	5	1

SEG lea čadahan varrasat guorahallama, gos maiddái duodjebádjedilli guoskkahuvvo²⁰. SEG guorahallamis mii guoská 2006:i, leat 30:s vástidan guorahallama 49 gaskkas geat leat duodjeregistarii registrerehan iežaset. Sii geat leat vástidan dán guorahallama 2006:s leat eatnašat Guovdageainnus eret (57 %), ja duojárat eret Kárášjogas ja Guovdageainnus dagahit 87 % guorahallama oassálastiin. Muđui čuožžu raporttas ahte: ”Daid 30 gaskkas geat oassálastet guorahallamis leat njealjis eará Sis-Finnmárkku gielddain eret.” Dás orro leamen de ahte guorahallan čájeha dušše dieđuid Finnmárkku birra. Dieid 30 gaskkas lea 68 % mas lea iežas duodjebádji, 10 % mii geavaha oktasaš buvttadanlanjaid ja 12 % mas ii leat oktage diein molsaeavttuin. Go eatnašat dán duojáriin leat Guovdageainnus eret ja Duodjeinstituhta ii siđa láiggu duojáriin, lea de nappo dalle dieid 10 % duojáriid gaskkas geat geavahit oktasaš buvttadanlanjaid ahte mii gávdnat duojáriid geat geavahit Duodjeinstituhta duodjebáji Guovdageainnus. Dáid 10 % gaskkas sáhttet maiddái leat eará duodjebájit mat geavahuvvojit. Logut eai oro čájeheamen stuorát rievdamiid 2005 rájes 2006 rádjai.

DI lea raporttastis (DI 2005) čoahkkáigeassán ahte lea dárbu neavvunvirggiide ja duodjebájiide, ja sin vuolggasadji lea Norges husflidslag go leat huksen málle mo dán sáhtáši čadahi. Norges husflidslag²¹ neahttiiduin oidno ahte leat 17 husflidskonsuleantta iešgudet fylkkain dál, okta mánáid- ja nuoraidoktiordnejeaddji ja 11 bargi čállingottis Oslos. DI dieđuid mielde ruhtaduvvojit Norges husflidslag konsuleantavirggit fylkagielddaid ja Kultur- ja Girkodepartemeantta doarjagiid bokte.

²⁰ SEG geassemánus 2007, Länsman ja Pedersen: *Duodjeealáhusa ruhtadilli*.

²¹ www.husflid.no

3.2.1.2 Golut, dálá dilli ja rávvagat

DI²² reivves Sámediggái, ođasmahtta direktveva Hermansen dieđuid neavvuvirggiid ja duodjebájiid goluid ektui stáhtačáli Eira ávžžuhusa mielde. DI juohká dán oktavuodas sámi guovllu Norggas guda regiuvdnii: regiuvdna Lullisámit, regiuvdna Oarje-Finnmárku, regiuvdna Nuorta-Finnmárku, regiuvdna Gaska-Finnmárku, regiuvdna Tromsa ja regiuvdna Nordlánda. Regiuvdna Lullusámit ja Oarje-Finnmárku galget gokčojuvvot DI kántuvrra bokte Snoasas ja Guovdageainnus. Reivves čuožžu ahte váilot vel duodjebájit njealji regiuvnnas. DI dáhttu ollesáigevirgáduvvon neavvu juohke regiuvdnii. Sii čujuhit maidái reivves ahte sáhttet ásahuvvot máŋga duodjebáji ovtta regiuvdnii.

DI lea dá meroštallan oastindárbbuid ja makkár goluid neavvuvirggit ja duodjebájit mielddisbuvttášedje (logut leat 1000 ru):

Oastimat duodjebájit	1 900
Neavvuvirggit jahkásaččat	2 104
Duodjebájiid jođiheapmi jahkásaččat	598
Golut oktiibuot	4 602

Háhkamat dán njealji regiuvnnain rehkenasto dás máksit 1 900 000 ru, ja jahkásaš jođihan- ja bálkágolut rehkenastojuvvojit máksit 2 702 000 ru. Mášiinnat duodjegeavahussi sáhttet leat divrasat ja gáibidit áimmahuššama. Okta ovdamearka lea DI meaidinmášiinnat maid SIVA lea ruhtadan, ja nubbi ovdamearka lea Duojáriid Dálu (DD) jursanmášiidna mátkemuittuid ja muorra- ja čoarvebuktagiid²³ ráhkadeapmái. Asplan Viak raportta mielde miessemánus 2007 ii leat jursanmášiidna DD lanjain doaimman, ja eanaš áiggi ii leat leamaš anus. Mášiinna ferte ođasmahttit sullii 400 000 ru ovddas vai dainna sáhtta ráhkadit guvssiid. Seastinbáŋku Davvi-Norga oamasta mášiinna.

Beroškeahhtá guorahallamiin mat leat dahkkojuvvon ja ođđa dieđuin duodjebájiid dárbbuid ektui, lea Duojáriid Dálu OS (DD) ovdamearkan das ahte duodjebáji orru dadjat jo geavatkeahhtá. Asplan Viak árvvoštalai 2007:s DD organisašuvdnan, ja raporta čilge earret eará duodjebájdjedi. DD:s lea stuorra váldovisti mii lea sullii 650 m², vuorká njuoskalanjain mii lea sullii 98 m² ja duodjebájdji mii lea 34 m². Raportta mielde eai leat searvvis bargit. Olav Dikkanen lea doaimman viessohoaidáriin, muhto ii leat lokten bálkká ja sus lea áibbas unna virgeosáš (Asplan Viak 2007:20). Raporta muitala viidáseabbot ná:

”DD:s leat valljis buvttadanrusttegat ja sáhtta fállat duojáriidda dievaslaš duodjebáji, erenomážit garraduojis”. (...) ”Njukčamánu 2007 rádjai eai lean DD:s fásta láigolaččat, earret duojár Per Andersen. Earret son, eai leat 2006:s leamaš fásta láigolaččat.” (...) ”Dál ii buvttat láigoheaddji dujiid. Láigolačča duodjebuvttadeapmi lea maid hui unnán”. (Asplan Viak 2007:21)

Finnut Consult AS oáččui jearahallamis 03.04.08 Olav Dikkaneniin duodaštuvvot ahte DD:s leat unnán doaimmat. Mii beasaimet maid oaidnit daid stuorra lanjaid. Ii

²² Reivve beaiváduvvon 28.01.08 *Dugnad på idèer til bruk av verdiskapningsprogrammet birra.*

²³ *Duodjégávpeorganisašuvnnaid ja Duojáriid Dálu árvvoštallan.*

lean oktage duojár visttis. Dikkanen čujuha stuorra el-rávdnje- ja dáhkádusgoluide ja váilevaš láigolaččaide váttisvuhtan. Muhtin duojárat geavahit lanjaid muhtimin, muhto sii eai mávsse láiggu. Son oaivvilda ahte sii dárbbášit eanet doarjaga, ovdamearkka dihtii neavvuide. Sii oidnet maid vejolašvuodaid doaimmahit oahpaheami lanjain, sihke oahppiide ja oahpahalliide ja earalágan kurssaid. Asplan Viak čoahkkáigesii DD vejolašvuodaid joatkkit doaimma ná (ibid:24):

1. *Ovddidit DD muhtunlágan láigovistin/ealáhusvistin*
2. *Ovddidit duodjebirrasa ovtta Duodjeinstituhtain (DI) ja Sámiid Dujiin (SD)*

Olav Dikkanen ii namuhan ovttasbargu DI:in vejolašvuhtan go jearahallojuvvui 03.04.08. Son dajan jearahallamis ahte oktavuotta DI:in lea buorre. ”*Sii eai bargga min vuostá*”.

Neavvunvejolašvuodat leat unnán buot guđa regiuvnnas maidda DI čujuja. Seammás ii leat buot duojáriin dárbu neavvumii. Mánegasat celket dárbbu duodjebájiide, ja DI lea guorahallama dahkan mii dán duodašta. Seammás eai oro nu hirbmat viššalit geavaheamen dálá duodjebájiid. Berre oážžut oppalašgeahčastaga das makkár duodjebájit gávdnojit ja vuđolaččat kártet daid geavaheami. Berre sirret duodjebájiid main lea neavvu olámuttus ja main ii leat neavvu olámuttus. Guovddáš gažaldagat berrejit leat:

- Ovdánahttet go dálá duodjebájit duoji ealáhusan?
- Makkár duojárat geavahit duodjebájiid?
- Maid ferte bargat oážžun dihtii duodjebájiid doaibmat ovdánahttin?
- Mo galgá mášiinnaid ja rusttegiid ruhtadit?
- Sáhttetgo duojárat máksit láiggu?
- Sáhttetgo duodjebájit doaibmat vuovdinbáikin?
- Mo oážžut duodjebájiid šaddat ealli deaivvadanbáikin mat leat vuolggasadjin ealáhusa ja buktagiid ovdánahttimis?

Berre sihkkarastit ahte dálá duodjebájit ja visttit geavahuvvojit, ja ahte iešguđet duodjeorganisašuvnnat ja -ásahusat barget ovtta oážžun dihtii eanet ealáhusduojáriid. Go lea sáhka stuorra goluin ja go mii oaidnit ahte sihke Duodjeinstituhtas ja Duojáriid Dálus lea heajos ruhtadilli, de berrejit gánnáhahti ja buorit ruđalaš čovdosat leat guovddázis go vállje. Muhtin duojár julevsámi guovllus Divttasvuonas muitala ahte eanaš duojárat gielddas sávvvet ahte vejolaš duodjebádji galgá čadnojuvvot Asvo lanjaide. Doppe lea jo ásahuvvon duodjebádji ja soames rusttegat. Sámiid Duodji lea riikkačoahkkimis 2007:s Skánihis dohkkehan cealkámuša duodješiehtadusa birra²⁴. Cealkámušas bivdet ahte várrejuvvo ruhta buvttadan- ja neavvunduodjebájiid doibmii. Riikkačoahkkin árvala ahte juollooduvvo ruhta duodjebájiide mat leat jo doaimmas. Dát guoská čuovvovaš duodjebájiide: Olmmáivákki husflidsearvi, Duojáriid Dállu, Unjárgga Sámiid Duodji, Mearra Samiid Duodjedállu Billávuonas, Stuorranjárgga Sámiid Duoji duodjebádji Vuopmegeázis ja Reisevuona duojariid viste Buodggáin.

Mánega vejolaš doaimma gávdnojit guovddáš eaktun ealáhusovdáneamis duodjebájiid ja neavvuma lassin. Nu go mánngas min informánttain leat namuhan leat márkanfievrrideapmi, mearkagálvohuksen, gánnáhahttivuohta ja buktagiid

ođasmahttin dehálaččat. Muhtimat min informánttain oaivvildit ahte lea boasttogežiid álgimin go biddjo stuorra ruhta duodjebájiide. Seammás oaivvildit muhtin duojárat ahte duodjebájit lea eaktun sáhttit ealáhusa ovdánahttit. Lea stuorra ovttaoaiivilvuolta ahte lea dárbu neavvumii. Berre váldit vuhtii geografiija sámi guovllus Norggas go veardida dán organiserema. Ealáhusduojárat orrot biedgguid stuorra guovlluin. Asplan Viak cealká iežas raporttas 2007:s Duojáriid Dálu birra: ”Váttisvuohtan lea go eai leat doarvái duojárat geat sáhttet dagahit dan vuodđobirrasa masa lea dárbu” (s 24). Duhtadan dihti duojáriid dárbbuid ii sáhte dorvvastit dušše neavvuide geain lea fásta sadji duodjebájiin, muhto fertejit maiddá leat neavvut geat sáhttet johtit duojáriid mielde. Ovttasbargu gaskal oahpahusasahusaid, DI ja ealáhusorganisašuvnnaid berre lassánit, ja nanosmahttot ja strukturerejuvvot. Lea dehálaš ahte barget seammá mihttomeari ektui. Dasa lassin gávdnojit báikkálaš organisašuvnnaid ja searvvit main leat duodjebájit ja rusttegat.

Berre maid vuhtiváldit oahpahalliid dili ja bestenváttisvuođaid go buriid čovdosiid galgá gávdnat duodjebájiid ektui. Oahppofitnodagain berrejit áinnas leat oahpahalliide buorit duodjebádjječovdosat olámuttus.

Lea jo mearriduvvon ahte Duodjeinstituhtta galgá viiddidit doaimmaidis ođđa neavvunvirggid bokte. Dát boahtá ovdan Sámedikki mearrádusas áššis 10/08.²⁵ Dasa lea várrejuvvon 500 000 ru 2008:s ja 500 000 ru 2009:s ”*ásahit duodjái neavvun- ja buvttadanbájiid*”. Doaibmačielggadeamis oaidnit maid ahte 2010:s lea biddjon 1,0 milliuvnna ruvnu dán doibmii. DI:a hálddahas lea jo lossa bargodilli ja váttis ollet buot barggaid bargat. Go eanet neavvunvirggit ja duodjebájit galget ásahuvvot, berrejit maid biddjot eanet resurssat hálddahussii. Dán oktavuodas sáhttá gulaskuddat makkár vásáhusat Norsk husflidssearvvis leat organiseren dihtii duodjebájiid ja neavvuid ulbmillaš vuogi mielde.

²⁵ Lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštusealáhusa árvoháhkkanprográmmačilgehus

4 Lassi- ja joatkkaoahppu duojs

Lassioahppu lea gelbbolašvuoda ođasmahttin ja ovdánahttin kurssaid ja neavvumiid bokte. Joatkkaoahppu lea gelbbolašvuoda viiddideapmi oahpu bokte mii addá oahppočuoggáid ja lasi formálagelbbolašvuoda.

4.1 Sámi allaskuvla

Sámediggi lea bivdán oanehis čilgehusa Sámi allaskuvlla duodjeoahppofálaldaga birra. Dán skuvlajagi ii leat Sámi allaskuvllas fálaldat duojs erenoamážit. Duodjefágalaš oassi lea almmatge ovdaskuvlaoahpus. Jus Sámi allaskuvla fidne dárbbalaš dohkkeheami NOKUT:s (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanninga), de sáhtá fállat ollislaš bachelorprográmma duojs. Lea eahpečielggas goas vejolaš dohkkeheapmi NOKUT:s lea sajis. Okta eaktu šaddá leat ahte Sámi allaskuvlla ođđa lanjat leat gárvásat. Dalle nohká ortnet duodji 1:in, 2:in ja 3:in mii lea doaibman dássáži. Dál vuos fállá allaskuvla mastergráda ovttas Oslo allaskuvllain, muhto ii leat addis eksamenvuoigatvuohta.

Sámi allaskuvla dáhttu áiggi mielde fállat sierra doavttirgrádaoahpahusa. Dál vuos ii leat sierra doavttirgráda duojs, muhto universitehtas sáhtá váldit duodjái guoskevaš doavttirgráda eará fágaid bokte. Tromssa universitehtas leat guovttis váldán duodjái guoskevaš doavttirgráda dáiddahistorjjás. Dát lea vejolaš maiddái eará universitehtain dáiddahistorjjá siskkabealde dainna eavttuin ahte fidne heivvolaš neavvu. Maiddái Tromssa universitehtas lea vejolaš válljet duoji fáddán sámegielfágas humanisttalaš fakultehtas ja masterdásis *indiginous studies* oktavuodas. Duoji sáhtá goallostit mángga fágii go joavdá bajit teorehtalaš dássái.

Sámi allaskuvla hálida áiggi mielde čatnat duoji ja giela oktasaš ohppui. Allaskuvla oaidná hástalussan ahte dál lea heajos duodjefálaldat julevsámi ja lullisámi guovllus, ja sii ohcet čovdosiid giellahástalusaide. Sii muitalit maid ahte duojs fágan ii leat nu alla stáhtus allaskuvlaruhtadanvuogádagas. Dáiddaallaskuvla Oslos oažžu nu olu go 100 000 ru juohke studeantta nammii, Sámi allaskuvla oažžu fas dušše 30 000 ru juohke duodjestudeantta nammii. Dasa lassin lea duodji divrras fága lágídit.

Sámi allaskuvla lea čielggadeami oktavuodas addán čuovvovaš oppalašgeahčastaga oahppofálaldagain ja studeantaloguin daid mañimuš jagiid:

Duodjefágaid lohkan Sámi allaskuvllas 2002 čavčča rájes

Fága	SEM	FF	S / TT / O
Duodji 1, 15 lohkančuoggá (sp)	2007h	5	2
Duodji 1, 15 sp	2005h	6	8
Duodji 1, 15 sp	2004h	8	3
Duodji 2, 15 sp	2006v	8	2
Duodji 3, 30 sp	2002v	6	
Duodji váldofága 2002h-2004h	2002h -04h	3	2
Duodji oahpaheaddjeoahpuin, 15 sp	2005h	3	-
Duodji oahpaheaddjeoahpuin, 15 sp	2004v	15	-
Duodji oahpaheaddjeoahpuin, 15 sp	2004h	7	-
Duodji oahpaheaddjeoahpuin, 15 sp	2002h	15	-
Sargun ja hábmen 15sp	2007v	1	7
Sárgun ja hábmen 15sp	2005v	5	3
Sárgun ja hábmen 15sp	2003h	7	1
Álgoálbmot duodji ja dáiddadieđa 1, 10+10+10sp	2006h	12	3
Álgoálbmot duodji ja dáiddadieđa 1, 30sp	2003h	10	7
Duodji ja sámegiella Gáivuotna 30 sp	2004h	11	5
Duodji ja sámegiella Unjárga, 30 sp	2003h	11	5

SEM = Lohkanbadji

H = čakčalohkanbadji

V = giđđalohkanbadji

FF = Čadahán

S = Heaitán / gaskalduhtán

TT = Gaskan, ii velá gárven

O = Sirdán eará ohppui

4.2 Eará kursafálaldagat, fierpmádagat ja deaivvadanbáikkít

Sámi allaskuvlla lassin lea čuovvovaččain maid fágakursafálaldagat duojáriidda, ja neahttasiidduin oaidná makkár fálaldagat leat áigeovuodilat:

- Duodjeinstituhtta: www.duodji.info
- Samiid Duojo báikkálaš searvvit (juhkkojuvvo 6 regiuvdnii): www.duodar.no
- Olmmáivákki husflidssearvi: <http://www.mannalen-husflidslag.no/>
- Mánnga husflidssearvi mat gullet Norges Husflidslagii: <http://www.husflid.no/>
- Duojáriid ealáhussearvi: <http://www.duodji-DES.no/>
- Árran Divttasvuonas: <http://www.arran.no/>
- Sámij Áhpadusguovdásj Johkamohkis: <http://www.samernas.se/>
- Álttá Samiid Searvi: <http://www.nsr.no/website.aspx?displayid=15436>
- Duojáriid Dállu
- Trøndelága ja Hedmárkku Sámiid Searvi

Lista ii lea ollislaš. Ovdamearkka dihtii sáhttet joatkkaskuvllat, allaskuvllat ja universitehtat ovdánahttit kurssaid dingojumiid vuodul dahje proševttaid oktavuodas. DI oavvvilda almmatge ahte fálojuvvojit menddo unnán duodjekurssat. Sii muitalit ahte muhtimat ožžot doarjaga doallat kurssaid ruovttuin, muhto vásihit ahte leat dušše 2 – 3 oasseváldi dákkár kurssain. Lassin buhtes duodjefágalaš kurssaide lea duojáriin maid dárbu kurssaide hálddáhuslaš ja gávppálaš fáttáin. Dán oktavuodas leat DI ja ealáhussearvvit veahkkín, muhto sis lea gáržžes kapasitehta. Lassin diesa lea duojáriidda seamma fálaldat doarjagiid ektui go eará ealáhusbargiin lea Norggas, ovdamearkka dihtii Innovasjon Norge bokte.

Johkamohkkemárkanat gessojuvvojit ovdan dehálaš deaivvadanbáikin duojáriidda. Ii oktage geaid jearahalaimet leat namuhan sullasaš márkaniid Norggas, muhto DI geassá ovdan DI beassáščájáhusa arenan duojáriidda. Báikkálaš servviin leat maid duodječoahkkimat. DI čujuha ahte dárbbášuvvojit eanet čájáhusat, fágalaš seminárat, meassut, fágalaš oahppoorganisašuvdna duojs ja arena Oslos čájehan dihtii duojo dehálaš ealáhussan sámeálbmogii. Direktivra muitala maid ahte ovdal ledje oktasaš politihkalaš davviriikkalaš seminárat.

Jearahallamiin mat čadahuvvojedje čielggadeami oktavuodas, boahťa ovdan ahte duojáriin lea unnán diehtu kursafálaldagaid birra. Dasa lassin ahte kursafálaldagat leat unnán, de ii leat diehtujuohkin doarvái buorre.

Vaikko fágalaš lassioahppu lea dehálaš, lea duojáriin stuorra dárbu gelbbolašvuodálohktemii halddašeamis ja fidnoovdánahttimis. Orro leamen nu ahte ealáhusduojáriin, ja vejolaš ollesáigeduojaríin, leat earalágan dárbbut kurssaid ektui go astoáigeduojaríin. Ealáhusas lea earret eará stuorra dárbu loktet gánnáhahttivuoda. Duodjebájis ja neavvus lea unnán ávki jus ii jođit buktagiid. Márkanfievrridankurssat berrejit leat dehálaš vuoruhansuorggit boahhteáiggis lassin kurssaide hábmemis, mearkagálvohukseamis ja buvttavodánahttimis.

Muhtin duojár dadjá ná dili birra:

”Ruotas barget dujiin áibbas earaláhkai. Doppe lea organisašuvdna mas lea ovdasvástádus ovdánahttit duoji. Sis leat 6 bargi. Dát organisašuvdna omarda buot ovdánahttima duojis. Lea hui nuorra duojárat Johkamohkis geat ovdánahttet hámi, seaidneskoađđasa, čuovggaid, silbbaid. Sis lea buorre gálvojohtu. Ruotas lea duojis áibbas earalágan stáhtus. Norggas leat guokte ealáhusorganisašuvnna mat doarruba vuostálagaid. Mis leat menddo unnán olbmot. Dáppe ii leat dilli láhččon ođđa jurdagiidda ja ođastusaide. Gielddat eai váldde vára duojáriin geat buvttadit.”

Gelbbolašvuodáloktema bokte ja duoji ámmátuoaimma ja gánnáhahttivuođa čalmmustahttima bokte sáhtta laktet duoji stáhtusa ja nannet bestema. Duojárat geat lihkestuvvet berrejit geavahuvvot resursan ovdánahttit buriid kurssaid. Vejolaš duodjeealáhusovdánahttinplánas berre gelbbolašvuodálokten leat guovddážis. Ollugat leat astoáigeduojarat ja dárbbasit neavvuma ja máhtu ovdánahttit astoáigedoaimma ealáhussan.

Fágalaš kurssat maid báikkálaš searvvit ja eará oasseváldit fállat duojis leat dehálaččat, ja sáhttet nannet bestema. Báikkálaš searvvit, DI, ealáhusorganisašuvnna ja eará berrejit joatkit fállat kurssaid nu mo ovdal, maiddái kurssaid mat leat heivehuvvon ealáhusduojáriidda. DI muitala almmatge gáržžes resurssaid birra kurssaide ja ahte doarjagiid ohcanproseassat sáhttet leat váddásat.

Diehtjuohkin vejolašvuodaid birra ohecat kursadoarjaga berre buoriduvvot, ja duojárat dárbbasit buoret dieđuid daid fálddagaid birra mat leat. Ovttasbargu gaskal sierranaš regiuvnnaid ja sierranaš oasseváldiid berre nannejuvvot. Ealáhus lea unni ja gáibiduvvo ahte ealáhusorganisašuvnnain, DI:s ja oahppoorganisašuvnnain lea lagat ovttasbargu. Mánngasat informánttain čujuhit ahte mii Norggas maid berret viežžat duodjefágalaš inspirašuvnna Ruotas.

Ođđa oahppoplánat Máhttoloktema olis buktet buriid vejolašvuodaid árrat álgit oahpásmáhttit oahppiid duodjái. Dát guoská erenomážit sidjiide geain leat sámi oahppoplánat, muhto maiddái oahppiide geain leat dárbe oahppoplánat. Jus galgá lihkosmuvvat dáinna berrejit lágduvvet duodjekurssat oahpaheaddjiide. Dán sáhtta dahkat vuoruhettiin gelbbolašvuodáloktema maid skuvlaeaggádat jo čadahit Máhttoloktema olis ja/dahje ovttasbarggu bokte gaskal DI, Sámi allaskuvlla ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvlla. Diet seamma bealit sáhttet maid ovttas bargat kurssaid ektui mat leat heivehuvvon nuoraide, ja dát livččii guovddážis bestet nuoraid geaidda dát máhttu orru geasuheaddjin, iige dat ámmát. Dákkár kurssas berre čalmmustahttit duoji dáiddan, kultuvran ja birgejeaddji ámmáhin. Muhtin informánta dadjá ná: *”Eai nuorat oainne makkárge boahhteáiggi ealáhusas.”* Duodjeaktorat berrejit dasa lassin veardidit lagat ovttasbarggu Norges husflidserviin kurssaid ektui. Duojs ja dáža husflidas lea hui lagaš oktavuoha ja dain leat dávjá sullasaš hástalusat.

5 Čoahkkáigeassu ja rávvagiid čoahkkáigeassu

Čielggadeapmi čielggada gelbbolašvuoda- ja oahppohástalusaid mat leat duojis. Čielggadeapmi čalmmustahtta fágaoahpaheami, neavvuma ja veahki duojáriidda ja lassi- ja joatkkaoahpu duojis.

Čielggadeapmi čilge fágaoahpaheami dili fáldaga ektui ja bestema ektui duoji joatkkaohppui. Duodjefágaoahpahusa vuoddu lea guokte jagi skuvllas *design ja duoji* suorggis. Besten dán suorgái lea balddihahtti unni. Maŋŋil guokte jagi skuvllas čadahuvvo oahpaheapmi oahppofitnodagas guovtti jagi badjel. Duodjeoahpahallid lohku lea maid hui unni. 2004 rájes leat logis álgán oahpahallin. Oahpahallit leat sorjevaččat bálkadoarjagis, ja eahpečielga ortnet bálkadoarjaga ektui gessojuvvo ovdan dehálaš sивvan dasa go leat nu unnán oahpahallit duojis.

Neavvuma ja veahki ektui duojáriidda lea Sámediggi erenomážit dáhtton veardidit Duodjeinstituhta (DI) ovdánahttinaktøran, gelbbolašvuodaguovddážin ja organisašuvdnan. Čielggadeapmi čájeha ahte DI:s lea njuolggadusain viiddis ulbmil, ja ahte DI:s leat menddo unnán resurssat olahit ulbmila ollislaččat. Sii barget rivttes guvlui, muhto heajos ruhtadilli ja boares vealgi goazaha ovdánahttima. Čielggadeapmi veardida maiddái DI fitnodatmálle. Dán čielggadeamis veardiduvvojit dálá dárbbut neavvuide ja duodjebájiide čohkkejuvvon dieđuid vuodul ja ovdalis guorahallamiid vuodul. Árvvoštallo maid gokčetgo duodjebájit ja neavvuid virggit duodjeealáhusa gelbbolašvuodadárbbu. Čohkkejuvvon dieđut čujuhit ahte mángasat dáhttot neavvuid ja duodjebájiid, muhto seammás geavahuvvojit dálá duodjebájit unnán. Golut duodjebájiid ásaheapmái ja neavvuide leat stuorrát.

Lassi- ja joatkkaoahpus addojuvvo oppalašgeahčastat dálá fáldagas, lassin dasa ahte addojuvvojit rávvagat viidásat ángiruššama ektui gelbbolašvuodaloktemis duojis.

Raportta rávvagat leat čilgejuvvon buot golmma kahpittala vuolde. Rávvagiid váldosisdoallu dan golbma váldosuorggis leat dát:

Fágaoahpaheapmi

Berrejit álggahuvvot doaimbajit buoridan dihtii duoji beaggima ja bestema duoji joatkkaohppui. Berre omardit ahte ásahuvvo bastevaš ja čielga doarjjaortnet duodjeoahpahalliide, nugo boazodoalus lea. Duodjeoahpahallidortnet berre organiserejuvvo oahpahuskántuvrra čađa. Ovttasbargu riikarájá rastá Sámiij Áhpadusguovdásjiin Johkamohkis berre nannejuvvo.

Neavvun ja veahkki duojáriidda

Duodjeinstituhta ruđalaš rámmaevttut fertejit rievdaduvvot juksan dihtii sávvojuvvon ovdáneami. Fitnodatmálles ii oro leamen loahpalaš mearkkašupmi. DI berre geahčadit ja rievdadit njuolggadusaidis, earret eará buorebut čilget DI ulbmila. Rávvejuvvo maiddái ahte ealáhusorganisašuvdnii Duojariid ealáhussearvi čáhkkejuvvo sadij DI stivrras, ja ahte veardiduvvo galgá go Sámediggi maid stivrii. Golut neavvuid virggiid ja duodjebájiid ásaheapmái leat stuorrát, ja berrešiige danne vuđolaččat veardidit dien. Lea dehálaš ahte buorit ruđalaš veardideamit dahkkojuvvojit dákkár duodjebájiid organiserema ektui, ja ferte maid geahččat makkár vásáhusat dálá duodjebájiiguin leat

leamaš. DI áŋgiruššama ferte oaidnit duodjebájiid ja rusttegiid ektui mat leat jo regiuvnnain.

Lassi- ja joatkkaoahppu duojs

Iešguđet aktørat geat fáallet lassi- ja joatkkaoahpu fertejit olu eanet ovttas bargat. Diehtujuohkin ja gulahallan iešguđet fáaldagaid birra ferte buoriduvvot. Lassin fágakurssaide lea duojáriin ja vejolaš duojáriin dárbu kurssaide fitnodatásaheamis, márkanfievrrideamis ja eará hálddahušlaš fáttáin.

Ráva mii guoská buot golmma oassái čielggadeamis lea ahte gulahallan ja diehtujuohkkin duojs ektui ferte buoriduvvot.

6 Referánsalistu

Duodjeinstituhtta: Njuolggadusat

Duodjeinstituhtta (2005) *Raporta duodji 2005*

Duodjeinstituhtta: reive beaiváduvvon 28.01.2008 *Dugnad på ideer til bruk av verdiskapningsprogrammet*

Brønnpøysundregistarat: Vuodđudus Duodjeinstituhta 2003-2006 rehketoalut

Asplan Viak AS (2007) *Evaluering av salgsorganisasjonene i duodji og Duojáríid Dállu*

SEG (2007) *Duodjeealáhusa ruđalaš dilli*

Sámediggi: Ášši 10/08 Sámedikki dievasčoahkkimis. *Lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštusealáhusa árvoháhkkanprográmma*

Boazodoalu ja duoji oahpahuskántuvra: Njuolggadusat

NRK Sámi Radio: neahttaartihkkal 21.05.2007 Inga Porsanger birra

SSB: Sámi Statistihkka 2008

LOV 2001-06-15 nr 59: Lov om stiftelser (stiftelsesloven)

Duodjeealáhusšiehtadus 2006 ja 2007

Neahttabáikkít:

www.duodji.info

www.vilbli.no

www.samisk.vgs.no

www.reindrifstoppplaering.no

www.grong.vgs.no

www.samernas.se

www.mesterbrev.no

www.bedin.no

www.samediggi.no

www.husflid.no

www.duojar.no

www.mandalen-husflidslag.no

www.duodji-DES.no

www.nsr.no